

ODSJEK SOCIJALNI RAD

**Savjetodavni rad socijalnog radnika u prevenciji ovisnosti o
psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih
-magistarski rad-**

Kandidatkinja:

Karić Edina

161/II

Mentor:

doc.dr. Anida Dudić- Sijamija

Sarajevo, juli, 2024.

SADRŽAJ:

UVOD	4
1.1. Problem istraživanja	8
1.2. Predmet istraživanja	8
1.3. Ciljevi istraživanja	9
<i>1.3.1. Naučni cilj</i>	<i>9</i>
<i>1.3.2. Društveni cilj</i>	<i>9</i>
1.4. Hipoteze istraživanja	9
<i>1.4.1. Generalna hipoteza</i>	<i>9</i>
<i>1.4.2. Posebne hipoteze</i>	<i>10</i>
1.5. Način istraživanja	10
1.6. Uzorak	10
1.7. Način prikupljanja i obrade podataka	11
1.8. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	11
1.9. Prostorno i vremensko određenje istraživanja	12
1. 10. Kategorijalno pojmovni sistem	12
<i>1.10.1. Socijalni rad i socijalni radnici</i>	<i>12</i>
<i>1.10.2. Školski socijalni rad</i>	<i>13</i>
<i>1.10.3. Prevencija</i>	<i>13</i>
<i>1.10.4. Savjetodavni rad</i>	<i>14</i>
II OVISNOST O PSIHOAKTIVNIM SUPSTANCAMA KOD DJECE I MLADIH.....	15
2.1. Ovisnost o psihoaktivnim supstancama	15
2.2. Ovisnost o psihoaktivnim supstancama kod mladih u Bosni i Hercegovini	16
2.3. Uzroci ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih	17
2. 4. Uloga porodice u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama	18
2.5 .Okruženje i uticaj vršnjaka	19
2.6. Organizacija slobodnog vremena	19
2.7. Uticaj medija na pojavu ovisnosti i ovisničkog ponašanja	21

III SOCIJALNI RAD U ŠKOLI	23
3.1. Uloga, zadaci i poslovi socijalnog radnika u obrazovanju.....	23
3.2. Savjetodavni rad u školi.....	24
3.3. Program savjetodavnog rada socijalnog radnika u okviru provedbe školskog preventivnog programa.....	25
3.4. Saradnja socijalnih radnika sa drugim stručnjacima i institucijama u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih	27
IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA	28
4.1. Analiza rezultata kvalitativnog dijela istraživanja.....	28
4.2. Analiza rezultata kvantitativnog dijela istraživanja	32
ZAKLJUČAK	44
BIBLIOGRAFIJA.....	46
PRILOZI.....	49
<i>Popis tabela .....</i>	<i>49</i>
<i>Popis grafikona.....</i>	<i>49</i>
<i>Pitanja za polustrukturirani intervju.....</i>	<i>50</i>
<i>Anketni upitnik za roditelje.....</i>	<i>51</i>
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA	56

UVOD

Psihoaktivne supstance ozbiljno narušavaju psihičko i fizičko zdravlje djece i mladih, te imaju dugoročno štetne posljedice za njihov rast i razvoj. Pored toga što štetno djeluje na pojedinca, ovisnost kao simptom poremećene organizacije društvenog sistema, ima mnogo šire negativne implikacije, ne samo u zdravstvenom, nego i u socioekonomskom smislu. Odnos članova porodice i autoritativnih osoba, ali i vršnjaka prema ovisnosti i sredstvima koja dovode do ovisnosti utječu na daljnji razvoj ličnosti i sam njen odnos prema ovisnosti, jer djeca uče na primjerima koje vide u svojoj okolini. Adolescentna ovisnost najčešće počinje u formiranim grupama mladih, te je ulazak u ovaj obrazac ponašanja i življenja istovremeno i ulazak u specifičnu supkulturnu skupinu koja ima svoju dinamiku i zakone. Adolescent sa zloupotrebom psihoaktivne supstance u grupi ne ostvaruje samo kontakt sa psihoaktivnom supstancom, razmjenu iskustva, grupno uživanje, osjećanje pripadnosti, već u dubinskim psihološkim slojevima tjeskobu i prazninu odsustva ličnog identiteta ublažava prihvatanjem kolektivnog identiteta, koji mu skupina pruža (Milosavljević, 2000).

Rano prepoznavanje riziko faktora i intervencija mogu spriječiti mlade da započnu sa konzumiranjem psihoaktivnih supstanci, a onima koji su započeli s konzumacijom mogu pomoći da ne dođe do razvoja ovisnosti. Prevencija ovisnosti o psihoaktivnim supstancama zahtijeva sveobuhvatan i multisektorski pristup koji uključuje saradnju obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih ustanova, pravosuđa i lokalne zajednice. Unutar obrazovnih ustanova je važno da postoji multidisciplinarni stručni tim koji će zajednički raditi na prevenciji, pri čemu će uključiti učenike, porodicu i sve resurse koji postoje u lokalnoj zajednici. Prema Brlasu (2009:17) prevencija je „skup mjera i postupaka usmjerenih ranom otkrivanju znakova koji upućuju na elemente, u ovom slučaju ovisničkog ponašanja i osmišljavanje osnaživanja kapaciteta pojedinaca, njihovih porodica, te stručnih osoba i nadležnih tijela (uglavnom škola) u donošenju pozitivnih odluka i smanjivanju štete zbog donesenih negativnih odluka. U tome smislu prevencija zloupotrebe sredstava ovisnosti može biti primarna (uključuje informativni, edukativni i savjetodavni rad o mogućim štetnim posljedicama ovisničkog ponašanja, te osnaživanje i pomoć u razvijanju pozitivnih životnih stilova) sekundarna (već uključuje neposredni rad sa osobama koje se rizično ponašaju ili već eksperimentiraju sa sredstvima ovisnosti) i tercijarna (uključuje kompleksne psihosocijalne i medicinske tretmane osoba koje su u doticaju sa sredstvima ovisnosti, u smjeru sprječavanja daljnjeg ovisničkog ponašanja ili smanjivanja štete od takvog ponašanja.“

Kako bi se radilo na prekidanju uzročno-posljedičnih veza koje dovode do zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, socijalni radnici, kao dio multidisciplinarnog tima u školi kroz savjetodavni rad mogu prepoznati, procijeniti, pravovremeno reagovati i pomoći učenicima koji ispoljavaju rizična ponašanja da prevaziđu trenutne izazove i da nastave funkcionisati u društveno prihvatljivim okvirima. Savjetodavni rad može započeti na inicijativu samog učenika, razrednika, nastavnika ili roditelja. Također, socijalni radnik može samoinicijativno pozvati učenika ukoliko je potrebno, kao i na zahtjev direktora i drugih nadležnih organa ili ustanova.

U Pedagoškim standardima i normativima za srednje obrazovanje Kantona Sarajevo je navedeno da socijalni radnik radi na „izradi, neposrednoj realizaciji, podršci u realizaciji i praćenju realizacije programa prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja“. U neprihvatljive oblike ponašanja se svakako ubraja i zloupotreba psihoaktivnih supstanci. Kudumija i sarad. (2018: 25) navode da su „najčešće istraživani mogući faktori rizika sociodemografski i porodični faktori, odnosno stres i negativni afekt, kao dio tzv. okolinskih faktora, te biološki faktori koji uključuju genetiku, afekt, kogniciju i ličnost. Neki predisponirajući znakovi opasnosti, kao što su agresivno ponašanje i nedostatak samokontrole, mogu se uočiti već u ranom djetinjstvu. Povećani rizik za razvoj problema vezanih uz zloupotrebu psihoaktivnih supstanci i kasnije stvaranje ovisnosti može biti uvjetovan stanjima kao što su ADHD, poremećaji ponašanja, bipolarni afektivni poremećaj i impulsivnost. Impulsivnost vrlo vjerovatno determinira razliku između eksperimentalnog uzimanja i ovisničkog ponašanja. Značajke ličnosti povezane sa zloupotrebom supstanci kod mladih uključuju nisko samopouzdanje ili samopoštovanje, nesigurnost, probleme u međuljudskim odnosima, promiskuitetno ponašanje i loše vještine odlučivanja. Mnogi mladi ljudi, kao i odrasli, koriste psihoaktivne supstance, najčešće alkohol, u svrhu samomedikacije stanja kao što su anksioznost, sram, te tjelesne i/ili emocionalne boli povezane s traumom ili seksualnim zlostavljanjem iz djetinjstva. Komorbiditet upotrebe psihoaktivnih supstanci s drugim poremećajima mentalnog zdravlja povećava rizik od suicidalnog ponašanja, lošijeg obrazovnog postignuća, te kasnije socijalnog zakazivanja.“

Socijalni radnik, kroz razgovor može pomoći učenicima da prepoznaju prisutnost određenih rizičnih ponašanja, da realno procijene kapacitete za prevazilaženje konkretnog ponašanja i da, zajedničkom analizom, dođu do mogućih načina prevazilaženja tog ponašanja, omogućavajući im da razviju svoj puni potencijal i uspješno savladaju izazove sa kojima se susreće. Važno je u proces pružanja podrške uključiti i roditelje i kroz savjetovanje im pomoći da budu saradnici u prevazilaženju rizičnih ponašanja djece.

Osim saradnje s roditeljima, zavisno od vrste i složenosti rizičnog ponašanja, važno je uključiti i ostale članove stručnog tima, razrednika, ali i resurse koji postoje u lokalnoj zajednici kako bi pružili dodatnu podršku učenicima i njihovim porodicama. Također, važno je uspostaviti saradnju sa ustanovama socijalne zaštite, zdravstvenim ustanovama, ali i nevladinim, sportskim i drugim organizacijama koje djeci mogu pružiti dodatnu podršku, ali i aktivnosti kojima bi ispunili svoje slobodno vrijeme.

Zadaci socijalnog radnika u školi su: zaštita učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica, zaštita učenika iz zdravstveno ugroženih porodica, zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem, zaštita učenika iz deficitarnih porodica, pomoć učenicima s psihosocijalnim teškoćama i traumama, zaštita učenika iz porodica čiji je razvoj ometen porodičnim prilika, pomoć učenicima koji postižu slab školski uspjeh, zaštita učenika s razvojnom ometenošću, rad sa učenicima devijantnog ponašanja, pomoć učenicima u postizanju zadovoljavajućeg školskog uspjeha, koordinacija i usmjeravanje rada škole, porodice i lokalne zajednice radi postizanja boljeg školskog uspjeha djeteta, uključivanje u sve aktivnosti koje su usmjerene ka rješavanju konflikta između učenika, roditelja i nastavnika u školi, saradnja sa javnim i privatnim institucijama, konsultacije s ostalima u školskom sistemu i odnosi u timskom radu, direktan rad sa djecom i porodicama, podrška razvojnim programima škole (Šerić i sarad., 2019: 61). Sve navedeno direktno ili indirektno doprinosi prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama djece i mladih.

Iz navedenog je vidljivo da je suština socijalnog rada u obrazovnom sistemu da na organizovan način, u saradnji sa ostalim stručnim radnicima, rješava brojne probleme koji proizlaze iz okolnosti i strukture porodičnog okruženja iz kojeg djeca i mladi dolaze, ali i ličnih osobina i ponašanja učenika u školi u odnosu sa vršnjacima i nastavnicima, ali i odnosu prema radu i obavezama koje treba ispunjavati u školi. Da bi se navedena ponašanja prevazišla neophodno je raditi sa učenicima, nastavnicima i roditeljima, te imati uspostavljenu saradnju i koordinirati između škole, porodice, ustanova lokalne zajednice u svrhu postizanja što boljeg i kvalitetnijeg školskog uspjeha i ponašanja učenika.

Uvođenje socijalnog rada u odgojno-obrazovne institucije, posljedica je društvenih promjena (nesređeni porodični problemi, ekonomska kriza, svakodnevni porast životnih troškova, pad standarda, i dr.) koji se kao negativna posljedica reflektuje i na samu djecu, odnosno učenike (Dervišbegović, 2001).

Kako bi se prevazišli izazovi koji su posljedica, između ostalog, i društvenih promjena kojima su izloženi, socijalni radnici primjenjuju savjetodavni rad s učenicima. Uspješan savjetodavni rad podrazumijeva razgovor s učenicima o njihovoj društvenoj sredini, upoznavanje učenika i razumijevanje njih kao ličnosti. U zadnje vrijeme sve je više maloljetničkog prestupništva, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci učenika osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta i ostalih alarmantnih problema sa kojima se suočavaju roditelji i nastavnici. Međutim, i pored svih izazova koji su prisutni, djelovanje socijalnih radnika u stručnim timovima često izostaje u obrazovnim ustanovama.

Shodno navedenom, u teorijskom dijelu rada bazirali smo se na predstavljanje glavnih karakteristika ovisnosti o psihoaktivnim supstancama i ključnih faktora koji doprinose nastanku ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih, te smo predstavili ulogu i značaj socijalnog radnika u školi s fokusom na zadatke koji imaju za cilj prevenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. U empirijskom dijelu rada istraživali smo: (1) uključenost socijalnih radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kroz savjetodavni rad sa djecom i mladima školskog uzrasta, te (2) istražili mišljenje roditelja o programima prevencije ovisnosti i ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih.

I METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem istraživanja

Tokom istraživanja analizirali smo prisutnost i aktivnost socijalnih radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih u školama na području Kantona Sarajevo s posebnim fokusom na savjetodavni rad. Također, kroz rad su se interpretirali programi prevencije ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih koji se realizuju u školama na području Kantona Sarajevo. Pored navedenog, u istraživanju su se ispitivali stavovi roditelja i njihova uključenost u programe prevencije ovisnosti djece i mladih. Problemska pitanja od kojih smo krenuli u istraživanje glase:

1. Koji se programi u školama na području Kantona Sarajevo koriste kako bi se preventivno djelovalo na problem ovisnosti djece i mladih, te kako bi se podigla svijest o posljedicama konzumiranja psihoaktivnih supstanci i da li se ukazuje na riziko i zaštitne faktore kroz te programe?
2. Da li je uloga socijalnog radnika prepoznata u školama u preventivnom djelovanju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama djece i mladih?
3. Koja je uloga, zadaci i poslovi socijalnih radnika u školama u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih školskog uzrasta?
4. Kakva su iskustva socijalnih radnika u radu sa djecom i mladima školskog uzrasta? Na koje teškoće i prepreke nailaze u svom poslu?
5. Da li su roditelji upoznati i zadovoljni sa programima prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih u osnovnim školama?

1.2. Predmet istraživanja

Modernim načinom života djeca i mladi sve više gube međusobni kontakt, pogotovo kontakt sa roditeljima, nastavnicima i prijateljima, te se gubi svrha njihovog nastojanja da se uključe u društvo i njegove tokove. Upravo ovakav doživljaj može predstavljati teren za razvijanje društveno neprihvatljivog ponašanja. Djeca, naročito u adolescentnom razdoblju skloni su eksperimentisati, sticati nova iskustva i negirati autoritete, kako bi pronašli slobodu i svoj identitet. Mnoga istraživanja upozoravaju na sve veću prevalenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih. Naime, Milosavljević (2003) navodi da se među ovisnicima nalazi 30% mladih od 12 godina.

Imajući u vidu da sve više mladih u školskom uzrastu dolazi u kontakt sa opojnim sredstvima, veoma je važno da socijalni radnici različitim programima prevencije, aktivno djeluju u obrazovnim ustanovama, da zajedno sa prosvjetnim i drugim radnicima ukazuju na štetnost konzumiranja psihoaktivnih supstanci. Savjetodavnim radom, socijalni radnici mogu kod djece i mladih da utiču na mijenjanje ili usvajanje zdravih oblika ponašanja, dok kod mladih ovisnih o psihoaktivnim supstancama mogu pomoći u preuzimanju odgovornosti za svoj problem i njegovo rješavanje i osposobljavanje za normalan život (Sakoman, 2005).

1.3. Ciljevi istraživanja

1.3.1. Naučni cilj

Cilj ovog istraživanja jeste istaknuti važnost savjetodavnog rada u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih sa posebnim osvrtom na interpretaciju programa prevencije u osnovnim školama. Istraživanje će poslužiti boljem shvatanju važnosti angažmana socijalnih radnika u školi kroz savjetodavni rad u cilju pružanja pomoći i podrške djeci i mladima u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama.

1.3.2. Društveni cilj

Društveni cilj ovog istraživanja jeste da se doprinese afirmaciji i promociji socijalnog rada u obrazovanju sa posebnim fokusom na savjetodavnu ulogu socijalnog radnika. Također, cilj je ukazati na potrebu i značaj prevencije ovisnosti o psihoaktivnih supstanci kod djece i mladih. Rezultati dobijeni istraživanjem prikazuju trenutno stanje prevencije ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih, te mogu biti korisni stručnjacima ove oblasti.

1.4. Hipoteze istraživanja

1.4.1. Generalna hipoteza

Kvalitetna i kontinuirana primjena savjetodavnog rada socijalnih radnika u školama potiče zdrave obrasce ponašanja i razvojnu dobrobit mladih, te smanjuje incidenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih.

1.4.2. Posebne hipoteze

Hipoteza 1: Uloga socijalnih radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kroz savjetodavni rad sa djecom i mladima je važna, ali je zapostavljena u školama na području Kantona Sarajevo.

Hipoteza 2: Roditelji imaju pozitivno mišljenje o programima i radionicama usmjerenim na prevenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih, te ih prepoznaju kao korisne u zaštiti djece od ovisnosti.

Hipoteza 3: Socijalni radnici koji rade sa djecom i mladima pokazuju visok nivo predanosti poslu koji obavljaju uprkos izazovima i teškoćama kojima su izloženi.

1.5. Način istraživanja

U radu je korišten kvalitativni i kvantitativni tip istraživanja. Za prikupljanje kvalitativnih podataka na uzorku socijalnih radnika korištena je metoda intervju. Intervju je metoda prikupljanja podataka koja se koristi za prikupljanje kvalitativnih informacija kroz direktne razgovore sa ispitanicima, a u slučaju ovog istraživanja specifično je korišten polustrukturirani intervju. Korištenje intervju omogućava se dublje istraživanje teme, jer se dobijaju detaljnije informacije o iskustvima, stavovima i percepcijama ispitanika, no s druge strane intervju kao metoda je vremenski zahtjevan, te složeniji za analizu i interpretaciju podataka (Wattles, 2019).

Za prikupljanje kvantitativnih podataka na uzorku roditelja korištena je anketa. Anketa je metoda prikupljanja podataka koja se koristi za prikupljanje kvantitativnih informacija od velikog broja ispitanika. Anketni upitnici su strukturirani i sadrže niz zatvorenih pitanja. U ovom istraživanju anketa je kreirana tako da sadrži pitanja koji se odnose na demografske podatke o uzorku, te pitanja pomoću kojih se ispitalo iskustvo roditelja o programima prevencije i saradnje sa socijalnim radnicima u školama.

1.6. Uzorak

Istraživanje je provedeno na dvije grupe ispitanika. Prvu grupu (N=10) činili su socijalni radnici angažovani u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo. Drugu grupu su činili roditelji učenika čija djeca pohađaju nastavu u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo (N= 105 ispitanika). Kontaktirani su posredstvom vijeća roditelja osnovnih i srednjih škola.

1.7. Način prikupljanja i obrade podataka

Kako bi se prikupili podaci na uzorku socijalnih radnika, sa svakim ispitanikom je obavljen intervju. Tokom intervjua ispitanici su odgovarali na pripremljeni set pitanja, te su imali priliku davati dodatne komentare u vezi sa temom. Odgovori ispitanika su snimani u toku intervju. Zatim je obavljena transkripcija prikupljenih odgovora u digitalnoj formi za lakšu pohranu i analizu. Analiza odgovora na otvorena pitanja uključuje identifikovanje i označavanje ključnih pojmova ili fraza koje se ponavljaju među odgovorima ispitanika.

Anketni upitnik za roditelje je bio kreiran u digitalnoj formi koristeći platformu za prikupljanje podataka Google Forms. Zatim su ispitanicima, čije e-mail adrese su prikupljene ranije, prosljeđeni linkovi za pristup anketi. Na ovaj način ispitanici su davali odgovore u privatnosti i bez ometanja, u vrijeme kada njima odgovara. S druge strane, odgovaranje na anketu u elektronskom obliku omogućava preciznije bilježenje odgovora i isključuje potrebu ručnog unosa podataka. Odgovori na pitanja su automatski pohranjeni na Google Forms platformi. Po završetku procesa prikupljanja podataka, rezultati su analizirani koristeći program za statističku obradu podataka IBM SPSS.

Podaci iz polustrukturiranog intervju analizirani su shodno tematskoj analizi (Braun i Clarke, 2006). Tematska analiza je jedna od najčešće korištenih analiza u kvalitativnom istraživanju koja se fokusira na identifikaciju i analizu tema unutar podataka. Teme su obrasci koje su izdvojene iz seta podataka dobivenih od ispitanika, a koji su važni za deskripciju istraživnog fenomena i povezani su sa istraživačkim pitanjima.

1.8. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Ovo istraživanje upoznat će javnost sa problemima i izazovima sa kojima se susreću socijalni radnici u savjetodavnom radu u školama, kao i sa sve većim problemom pojave ovisnosti kod djece i mladih školskog uzrasta.

Društvena opravdanost istraživanja ogleda se u tome da rezultati istraživanja ukazuju na potrebu i značaj prevencije ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih školskog uzrasta, te mogu podići svijest o planiranju preventivnih aktivnosti u školama i potrebi angažmana školskih socijalnih radnika.

1.9. Prostorno i vremensko određenje istraživanja

Istraživanje je provedeno na području Kantona Sarajevo, odnosno sa ispitanicima, socijalnim radnicima koji žive i rade na tom području, te sa roditeljima čija djeca pohađaju osnovnu i srednju školu u tom području. Vremenski okvir istraživanja obuhvata period od marta do juna 2024. godine.

1.10. Kategorijalno pojmovni sistem

1.10.1. Socijalni rad i socijalni radnici

Socijalni rad u školi je specijalizovana djelatnost koja je usmjerena na pomaganju učenicima, usmjeravanju rada škole, porodice i lokalne zajednice u cilju ostvarivanja uspjeha djece (Janjetović-Šućur, 2016).

U bosanskohercegovačkoj naučnoj stvarnosti najprihvaćenija i najčešće citirana definicija socijalnog rada je od prof. dr. Muhameda Dervisbegovića, utemeljivača nauke o socijalnom radu u Bosni i Hercegovini: „Socijalni rad je stručna i znanstveno utemeljena djelatnost na poduzimanju mjera i akcija u cilju preventivnog djelovanja, tj. sprečavanja pojava socijalnih problema u lokalnoj zajednici, grupi i kod pojedinca, kao i rješavanja stanja socijalne potrebe (pojedinaac, grupa, zajednica) uz puno njihovo angažovanje kad im je pomoć potrebna“ (Dervišbegović, 2001: 35).

Globalna definicija socijalnog rada Međunarodnog udruženja škola socijalnog rada glasi: „Socijalni rad je praktično utemeljena profesija i akademska disciplina koja promovise društvenu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju te osnaživanje i oslobađanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštivanja različitosti centralni su u socijalnom radu. Potkrijepljena teorijom socijalnoga rada, društvenih i humanističkih nauka, te autohtonim znanjem, profesija socijalnoga rada angažira ljude i strukture na rješavanju životnih izazova i povećanje blagostanja“ (IFSW, 2024).

„Socijalni rad je multidisciplinarnan, oslanja se na široku lepezu naučnih teorija i istraživanja. 'Nauku' je u ovom kontekstu potrebno shvatiti u njenom najosnovnijem značenju kao 'znanje'. Socijalni rad se oslanja na vlastite teorijske temelje i istraživanja koja su u konstantnom razvoju, te na teorije drugih humanističkih nauka, uključujući, ali ne ograničavajući se na teorije razvoja zajednice, socijalne pedagogije, administracije, antropologije, ekologije, ekonomije, obrazovanja, menadžmenta, psihijatrije, psihologije, javnog zdravstva i sociologije. Jedinstvenost istraživanja i teorija socijalnog rada ogleda se u činjenici da su oni primijenjivi i emancipacijski“ (IFSW, 2024).

Socijalni radnici pomažu ljudima u prevazilaženju raznih poteškoća. Oni nastoje direktinim savjetovanjem pomoći pojedincima i porodicama da prepoznaju svoje probleme, da vlastitim snagama i mogućnostima pokušaju pronaći rješenja za iste. Kroz ovo istraživanje bazirali smo se na važnost uključivanja socijalnih radnika u obrazovne ustanove.

Socijalni radnik može uočiti rane rizike za razvoj poremećaja u ponašanju, odstupanja u rastu i razvoju, te rizike za izloženost nasilju u porodici i vršnjačkom nasilju. Socijalni radnik je stručnjak koji je educiran za prepoznavanje i ublažavanje rizika u kojima odrastaju djeca i mladi kao što su: siromaštvo, neprihvatljivo ponašanje, odustajanje od škole, teškoće u kontroli emocija osobito ljutnje, slabiji školski uspjeh i slično.

1.10.2. Školski socijalni rad

„Školski socijalni rad u razvijenim društvima jedno je od najinteresantnijih i najviše vrednovanih područja socijalnog rada. Iako je u većini država zakonski definisan, utemeljen, obavezan i podržavan, u Bosni i Hercegovini se još uvijek nesistemski, nedovoljno i sprosadično angažuju socijalni radnici škole. Socijalni rad u školi na području Bosne i Hercegovine svoje početke veže za 1965. godinu kada je deset socijalnih radnika bilo uposlano u škole za specijalni odgoj i obrazovanje“ (Šerić i sarad., 2019: : 27), ali sve do 2008. godine zanemarivo mali broj socijalnih radnika je bio zastupljen u oblasti obrazovanja. Socijalni radnici djelovanjem u školi mogu procijeniti, prevenirati, pravovremeno reagovati i pomoći učenicima sa socijalnim problemima kako bi postigli rezultate u skladu sa svojim sposobnostima. Uprkos tome, angažman socijalnih radnika u školama na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine izostaje (Dudić, 2019).

1.10.3. Prevencija

Etimološki gledano, pojam prevencije ima svoj korijen u latinskom jeziku “preventio-prevenare“ što označava predvidjeti, predviđanje, odnosno skretanje pažnje na vrijeme. Ovaj pojam također označava i djelovanje ka sprječavanju neke negativne pojave. Kada je riječ o prevenciji u socijalnom radu ona se odnosi na informisanje i savjetovanje sa ciljem sprječavanja nastanka socijalnih poteškoća (Bašić, 2008).

Savremena nauka prevenciju definiše kao složen proces, a ne kao sistem mjera i aktivnosti. „Sada se prevencija pojmovno određuje ne kao sistem mjera i aktivnosti, već kao proces koji ima cilj, ne da onemogući ispoljavanje prestupništva, već da omogući i podstakne pravilan socijalni razvoj mladih osoba koje će dovesti do razvijanja i učvršćivanja prosocijalnih oblika ponašanja i time posredno predupriedit ispoljavanje prestupničkih oblika ponašanja“ (Popović-Čitić, 2005).

Rani programi su preduslov za sprječavanje i širenje ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Školski programi prevencije trebaju biti sveobuhvatni kako bi dali što bolje rezultate, a najbolji rezultati će se postići kombinovanjem različitih pristupa prevenciji. Kvalitetan rad sa djecom i mladima unapređuje kritičko razmišljanje i spremnost na promjene. Veoma je važno da se u izradi školskog programa prevencije uključe predstavnici svih ciljnih grupa koje će programom biti obuhvaćene.

Preventivne aktivnosti su ključni elementi u sprječavanju korištenja psihoaktivnih supstanci. „Koncept ovisnosti polazi od činjenice kako pojedinci ne započinju sa zloupotrebom štetnih sredstava ovisnosti isključivo zbog svojih individualnih osobina, već zbog socijalnog konteksta u kojem žive i koji kroz složenu mrežu socijalnih odnosa i socijalnih pritisaka kataliziraju sklonost ka uzimanju, pretjeranom uzimanju ili zloupotrebi štetnih tvari. U smislu prevencije zloupotrebe sredstava ovisnosti od prije je prihvaćena podjela prema kojoj prevencija može biti: primarna, sekundarna i tercijarna i polazi od pojma ovisnosti kao bolesti koju želimo prevenirati“ (Brlas, 2010: 51). Razvoj programa prevencije koji ciljaju na ove probleme, kao i pružanje podrške mladima u rješavanju istih ili sličnih problema, jačanje resursa lokalne zajednice može imati veliki značaj za uspješnost, stabilnost i prosperitet budućih generacija.

1.10.4. Savjetodavni rad

Glavni zadatak savjetodavnog djelovanja u porodici, školi i društvenoj sredini je svestran i slobodan razvoj ličnosti djeteta. U procesu i realizaciji savjetodavnog rada svi faktori djelovanja nastoje da jačaju ličnost, razvijaju sposobnost i socijalne karakteristike koja će doprinijeti formiranju identiteta ličnosti. Socijalni radnik u školi može doprinijeti stvaranju bolje klime, sigurnijeg i ljepšeg okruženja kroz različite aktivnosti sa učenicima. Savjetodavni rad socijalnog radnika u školi obuhvata određene aktivnosti koje su usmjerene na podršku i pomoć učenicima, roditeljima i nastavnom osoblju. Kroz individualno savjetovanje socijalni radnik pruža individualnu pomoć i podršku učenicima koji se suočavaju sa socijalnim ili emocionalnim teškoćama, pružajući im prostor za razgovor i rješavanje problema. Grupnim savjetovanjem, uglavnom na časovima odjeljske zajednice, socijalni radnik može razmjenjivati iskustva, pružiti pomoć i osnažiti učenike kroz vlastita iskustva ili iskustva drugih. Saradujući sa roditeljima socijalni radnik pruža pomoć roditeljima u rješavanju porodičnih problema, daje informacije o dostupnim resursima i pruža podršku u procesu roditeljskog odgoja. Socijalni radnik može organizovati edukacije i radionice za učenike, roditelje i nastavno osoblje škole o temama kao što su: prevencija ovisnosti o psihoaktivnim supstancama, nasilje, upravljanje stresom, razumijevanje emocija i slično.

II OVISNOST O PSIHOAKTIVNIM SUPSTANCAMA KOD DJECE I MLADIH

2.1. Ovisnost o psihoaktivnim supstancama

Ovisnost je psihičko i fizičko stanje koje nastaje djelovanjem sredstava koje izazivaju ovisnost organizma. Prema savremenim konceptima ovisnost o psihoaktivnim supstancama nije jedinstvena bolest, nego predstavlja niz različitih dijagnostičkih pokazatelja, čiji je zajednički naziv psihoaktivna supstanca, ali koje se međusobno razlikuju, kako u pogledu vrste psihoaktivne supstance kao etiološkog faktora, tako i u pogledu kliničke slike, vrste ovisnosti i krajnjeg ishoda istog (Petrović, 2001). Ovisnost je javnozdravstveni problem u našoj zemlji, posebno izražen kod mlađeg uzrasta i brzina kojom se razvija nadilazi pripremljenost stručnjaka da se nose s njegovim posljedicama.

Ovisnost se manifestira kao hronični recidivirajući poremećaj koji se temelji „na poticanju ili izazivanju povećanog ili smanjenog stepena aktivacije centralnog nervnog sistema, što se postiže unosom u organizam nekih psihoaktivnih supstanci“ (Petz, 2005: 323), a prati ga ponašanje usmjereno prema traženju i uzimanju psihoaktivnih supstanci, gubitak kontrole korištenja psihoaktivne supstance i pojavu neugodnog emocionalnog stanja kada se onemoguću pristup supstancama. U najširem smislu, Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 1969) termin droga definiše kao svaku prirodnu ili sintetičku supstancu koja, unesena u organizam, izaziva promjene jedne ili više funkcija organizma. (Radetić Lovrić, 2011: 16). Prema Radetić Lovrić (2011: 21) „razvoj farmaceutske industrije posljednjih godina izbacio je na tržište mnogobrojne različite vrste psihoaktivnih supstanci. Ono što je zajedničko svim vrstama psihoaktivnih supstanci jeste da uzrokuju niz nepovoljnih psihičkih i somatskih promjena, te poremećaje u ponašanju i socijalnim odnosima kod ovisnika.

Prema dokumentu Svjetske zdravstvene organizacije „Jedinstvena konvencija o opojnim drogama“ iz 1961. godine, sve droge, u zavisnosti od karakteristika dejstva, dijele se na:

- A. depresore centralnog nervnog sistema, koji predstavljaju najširu grupu psihoaktivnih supstanci, a u ovu grupu spadaju: lijekovi za suzbijanje bolova, hipnotici, sedativi, opijum i njegovi derivati (morfin, heroin, metaodn), barbiturati i inhalati (razna ljepila, benzin, petrolej, sredstva za čišćenje i dr.);
- B. stimulare centralnog nervnog sistema, u koje spadaju kokain, amfetamini, ekstazi;
- C. halucinogene, supstance koje, djelujući na organizam, izazivaju halucinacije, depersonalizaciju i derealizaciju – u ovu grupu spadaju LSD, psilocibin i meskalin;
- D. kanabinoide, koji obuhvataju slijedeće droge: hašiš i marihuanu.“

2.2. Ovisnost o psihoaktivnim supstancama kod mladih u Bosni i Hercegovini

Tokom 2008., a potom 2011. godine provedeno je Europsko istraživanje o alkoholu i drugim psihoaktivnim supstancama u školama na području Federacije Bosne i Hercegovine (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs - ESPAD) na uzorak od 122 srednje škole i 195 razreda, odnosno 4528 učenika drugih razreda srednjih škola. Iako su rezultati u 2011. godini, poređenju sa podacima iz 2008. godine pokazali da je životna prevalencija upotrebe psihoaktivnih supstanci kod djece i mladih bila smanjena, podaci iz Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine o presuđenim predmetima za kaznena djela, uglavnom mladih osoba u vezi sa zlouporabom psihoaktivnih supstanci govore o zloupotrebi psihoaktivnih supstanci kod mladih: u 2013. godini registrovano je 320 izrečenih presuda, u 2014. godini 372 presude, u 2015. godini 380 presuda, te u 2016. godini 353 presude (MSBiH, 2024).

Djeca, naročito u adolescentnom periodu skloni su eksperimentisati, sticati nova poznanstva i iskustva kako bi pronašli slobodu i svoj identitet. Stoga ne iznenađuje da su mladi u školskom uzrastu skloni eksperimentisanju s psihoaktivnim supstancama. Upravo zbog radoznalosti, mladi se ponekad odlučuju da probaju neku od psihoaktivnih supstanci samo da bi saznali kakav je to osjećaj koji će doživjeti upotrebom psihoaktivne supstance. Prvo korištenje psihoaktivnih supstanci je ustvari zadovoljavanje radoznalosti (Đukanović, 2005). I Sakoman (2002: 38) pored radoznalosti, kao jednog od najčešćih početnih motiva zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, navodi slijedeće: „utjecaj i nagovor vršnjaka, želju za zabavom, samopotvrđivanje svoje odraslosti, samostalnosti, slobode i osobnosti, dosadu, depresiju, te neurotske poremećaje.“

Pravovremena intervencija škole kroz savjetodavni rad socijalnog radnika daje mogućnost da svako dijete razvije kritičko mišljenje i rezilijentnost što će mu pomoći da ne počne konzumirati psihoaktivne supstance i da bude odgovorno prema sebi i svom zdravlju.

Zadatak primarne prevencije je informisanje i edukacija djece i mladih, zatim roditelja, pedagoga i svih društvenih aktera o problemu ovisnosti o psihoaktivnim supstancama.

Veoma je važno uspostaviti odnos povjerenja sa učenicima kako bi se stvorila otvorenost za razgovor o problemima ovisnosti o psihoaktivnim supstancama i drugim izazovima s kojim se djeca i mladi suočavaju. Također, saradnja sa roditeljima i drugim stručnjacima u školi je ključna kako bi se kroz programe prevencije radilo na izgradnji zaštitnih faktora koji mogu biti od velike pomoći djetetu.

Od velikog značaja je pružiti podršku i resurse koji će mladima pomoći da se nose sa ovim izazovima i da nauče kako da ih prevaziđu. Rad na jačanju resursa porodice i društvene zajednice ima značajan uticaj u prevenciji ovisnosti. Osim toga, važno je kontinuirano podizanje svijesti kod djece i mladih o štetnosti korištenja psihoaktivnih supstanci, te ih podučavati socijalnim vještinama i vještinama nošenja s neugodnim emocijama. Pri tome je važno prilagoditi pristup individualnim potrebama i okolnostima mladih osoba koje se suočavaju sa rizicima odrastanja u okruženju u kojem je normalizovana upotreba psihoaktivnih supstanci.

2.3. Uzroci ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih

„Studije o porijeklu rizičnih ponašanja poput korištenja psihoaktivnih supstanci, utvrdile su da je za započinjanje korištenja psihoaktivnih supstanci potrebna interakcija između ličnih karakteristika pojedinca, poput genetskih predispozicija, temperamenta i vrste ličnosti, kao i razlika na koji pojedinac vidi, čuje i osjeća okolinu ili osobe te doživljava svijet oko sebe. Etiološki model prikazuje te dvosmjerne interakcije koje su prisutne na mikro i makro nivou. Kako se djeca razvijaju, raste i njihovo okruženje, od učešća na mikro nivou poput porodice, vršnjaka i škole do okruženja na makro nivou, uključujući fizičko i društveno okruženje susjedstvo i društvo sa svojim fizičkim ograničenjima, stavovima, uvjerenjima i ponašanjima stanovnika“ (Burkhart i sarad. 2022: 25).

Faktori koji utiču na pojavu ovisnosti kod djece i mladih su mnogobrojni, ali preventivnim aktivnostima kroz različite programe možemo djelovati ne samo na ovisnost, nego i na širok spektar rizičnih faktora. Mladi razvijaju određene oblike ponašanja kojim se nastoje dokazati i potvrditi svoj status, žele istaknuti svoju pripadnost određenoj skupini ili probati nešto što do tada nisu probali.

„Prevalencijska istraživanja ukazuju na to da većina ljudi koji započne s korištenjem psihoaktivnih supstanci neće nastaviti s redovnim korištenjem i da će njihova izloženost biti ograničena na manji broj neučestalih epizoda korištenja psihoaktivnih supstanci. Ono što razlikuje te ljude od onih koji nastavljaju sa korištenjem, različiti su dodatni faktori poput psihofarmakološke reakcije na korištenje psihoaktivnih supstanci, naprimjer subjektivno iskustvo koje proizvodi psihoaktivna supstanca, bilo da se radi o užitku ili nagradi ili služi određenoj svrsi, naprimjer, pomaže im da se bolje snalaze u socijalnom kontaktu ili ih koriste za samoliječenje (percipirane) fiziološke ili psihološke potrebe. Neki će ljudi, koji nastave koristiti psihoaktivne supstance, doživjeti štetne posljedice za zdravlje, emocionalno i psihološko blagostanje, socijalno funkcionisanje (uključujući probleme sa sistemom kaznenog progona)“ (Burkhart i sarad. 2022: 28).

Važno je kroz preventivna nastojanja i savjetovanje djece i mladih jačati zaštitne faktore na ličnom nivou, ali i raditi sa članovima porodice i sa cjelokupnom zajednicom kako bi razumjeli svoju ulogu u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Također je značajno na ličnom nivou razvijati svijest kod mladih da se mogu samopotvrditi kroz pozitivne oblike ponašanja.

2. 4. Uloga porodice u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama

Među brojnim faktorima koji utječu na razvoj i formiranje ličnosti mlade osobe, porodica je jedan od najvažnijih faktora. Neophodno je da dijete u porodici stekne osjećaj sigurnosti i zaštićenosti, da osjeti da je voljeno i da se o njemu neko brine, na taj način će uspostaviti pravilan odnos prema sebi i drugima, izbjeći će osjećaj straha, agresivnosti, nesigurnosti, povučenosti u sebe. U porodici se odvija najbitniji dio djetetovog sazrijevanja, jer je porodica zajednica u kojoj postoji osjećanje pripadnosti i solidarnosti. U tom kontekstu, Sakoman (2001: 154) navodi da je „porodična kohezija i bliskost djece i roditelja pretpostavka njihovog zdravog odrastanja i najbolja zaštita od skretanja prema rizičnom društvu i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci.“

Porodica je okruženje u kojem dijete uči grupne norme, vrijednosti, stavove i ponašanja. Ovisno o dobi djece u porodici, razlikuju se i obrasci porodičnih interakcija i roditeljske strategije. Stoga će interakcije za porodice s djecom različite dobi, morati uključivati poučavanje o različitim roditeljskim i porodičnim procesima (Burkharti sarad. 2022: 63).. Burkharti sarad. (2022: 64) navode neke od najvažnijih porodičnih faktora koji utiču na dijete i razvoj mladih:

- A. dobar odnos roditelja i djece;
- B. učinkovite strategije upravljanja ponašanjem;
- C. komunikacija vrijednosti koje promoviraju porodicu;
- D. uključenost u dječiji život;
- E. roditelji koji emocionalno, kognitivno i finansijski podržavaju svoju djecu, omogućavaju im pregršt resursa za zdrav razvoj.

Ako provođenjem intervencije osnažimo te ključne faktore u porodici, tada ćemo možda moći smanjiti pojave ponašanja poput korištenja psihoaktivnih supstanci. Navedeno potvrđuju i Kudumija i sarad. (2018: 26) koji navode da su „preventivni porodični faktori jaka veza između djece i roditelja, sudjelovanje roditelja u životu djeteta, jasne granice i dosljedno provođenje discipline“.

2.5 .Okruženje i uticaj vršnjaka

U svakom društvu postoje pojedinci koje žele na neki način da dominiraju u odnosu na druge, što može loše utjecati na djecu ili mladu osobu da posegne za nekom od psihoaktivnih supstanci. Kako navode Pekić i Smailbegović (2006: 95): „Odnos članova porodice i autoritativnih osoba, ali i vršnjaka prema ovisnosti i sredstvima koja dovode do ovisnosti utječu na daljnji razvoj ličnosti i sam njen odnos prema ovisnosti, jer djeca uče na primjerima koje vide u svojoj okolini“. Pritisak među vršnjacima može biti toliko snažan da bude dovoljan razlog da mlada osoba bez razmišljanja posegne za psihoaktivnim supstancama kako bi se dokazala. Mladi se u pojedinim situacijama osjećaju manje vrijednim od drugih, nedostaje im sigurnosti, volje i samopoštovanja. Ova pojava može biti znatno dublje prirode, bilo da se radi o porodičnim problemima, problemima u školi, nezadovoljstvu zbog ličnog izgleda, ponižavanju, pa čak i emocionalnom zlostavljanju. Zbog svega navedenog može doći do depresije, tuge i anksioznosti koju nastoje ukloniti upotrebom neke psihoaktivne supstance koja dovodi do ovisnosti (Šalamoni sarad., 2015).

Djeca i mladi koji odlučuju da konzumiraju psihoaktivne supstance, ni ne slute kakve posljedice na njihov život ostavljaju iste. Mladi koriste neke psihoaktivne supstance radi postizanja trenutnog zadovoljstva, međutim posljedice mogu biti daleko opasnije i dugotrajnije od osjećaja trenutnog zadovoljstva. „Mnoštvo provedenih ispitivanja ukazuje nam na to da se prvi susret sa psihoaktivnom supstancom obično dešava u đачko doba. Jasno je da škola može dati niz pozitivnih elemenata u formiranju ličnosti i sazrijevanju maloljetnika, ali istovremeno ona može biti i veoma bitan teren na kojem je moguće otkriti prve učenikove probleme vezane za zloupotrebu psihoaktivnih supstanci“ (Milosavljević, 2000: 127).

2.6. Organizacija slobodnog vremena

Slobodno vrijeme i loša organizacija slobodnog vremena je rizična i može biti okidač za eksperimentisanje sa psihoaktivnim supstancama. Velika je vjerovatnoća da djeca i mladi, kada nisu u školi, provode vrijeme sa svojim vršnjacima. Iako socijalni kontakti sa vršnjacima predstavljaju važan faktor u usvajanju pogleda na svijet, jednako je važna organizacija slobodnog vremena.

Koliko je važna uloga slobodnog vremena, ističe Ilišin i sarad. (2001) govoreći: „uloga slobodnog vremena u svakodnevnom životu pojedinca osobito se aktualizira kada se proučavaju mladi, zbog toga što upravo adolescenti prolaze kroz intenzivno formativno razdoblje, a to implicira da se mladi socijaliziraju, oblikuju identitet i odgajaju u slobodnom vremenu“.

I Dodig Hundrić i sarad. (2019: 20) navode da je „slobodno vrijeme važno jer: odnosi se na značajan dio dana, uključuje raznolike aktivnosti važne i korisne za psihofizički i psihosocijalni rast i razvoj, izvor je zadovoljstva ili nezadovoljstva (ovisno o tome zadovoljavaju li aktivnosti koje se izvode potrebe pojedinca), nezadovoljstvo provođenjem slobodnog vremena proizlazi iz nemogućnosti zadovoljenja potreba i može biti izvor rizika (posebno za mlade), a osobito onih rizika vezanih uz pijeње alkohola, zloupotrebu droga, vršnjačko nasilje i slično“.

Slobodno je vrijeme protektivni (zaštitni) faktor ako je ono što činimo u slobodno vrijeme u funkciji ličnog rasta i razvoja, a rizični je faktor ako uključuje usvajanje (dakle učenje) i ispoljavanje rizičnih ponašanja (krađe, nasilje, sredstva ovisnosti, alkohol, pušenje...). Naglasak je ovdje na učenju ponašanja. Učenje je proces usvajanja sadržaja koji dovodi do trajnog mijenjanja ponašanja, a do te promjene dolazi na temelju iskustva. To znači da će se mladi koji se zateknu u novom društvu u kojemu se pije, puši ili se zloupotrebljava droga vrlo vjerojatno i sami tako početi ponašati ako žele ostati u tome društvu. Zadržavanje i daljnje ispoljavanje tako stečenih oblika ponašanja temelji se na pamćenju naučenih oblika ponašanja. Upravo zbog pamćenja mladi ponovno ispoljavaju nova ponašanja stečena novim iskustvom ili učenjem. Na opisani se način usvajaju i vrlo opasna ovisnička ponašanja odnosno uči se ovisnost (Dodig Hundrić i sarad, 2019: 20).

„Budući da su druženje i igra izuzetno važni faktori u održavanju psihofizičke ravnoteže djece, te ujedno izvor njihove životne radosti, škola bi trebala, u saradnji sa roditeljima i ostalim subjektima lokalne zajednice, organizovati što više sportskih i drugih kreativnih aktivnosti prilagođenih individualnim potrebama učenika. Uz različite radionice, sekcije, nužno je što većem broju djece omogućiti bavljenje različitim sportskim aktivnostima“ (Sakoman, 2001:157). Dakle, ako u svoje slobodno vrijeme mladi nemaju organizirane zdrave i pozitivne aktivnosti koje će im pomoći u sticanju novih i korisnih znanja i vještina, onda je veliki rizik da će se prije ili poslije uključiti u neke nezdrave pa čak i opasne aktivnosti od kojih će se kasnije teško odviknuti (Dodig Hundrić i sarad, 2019: 20).

Prema Brlasu, (2009:65) autori koji su se bavili interesima malodobnih prijestupnika, proučavali su „njihovo slobodno vrijeme koje je često bilo ispunjeno dosadom, navode da najviše započinju s eksperimentisanjem iz znatiželje, iz potrebe za zabavom i zbog dosade, a sve su to manifestacije koje sugeriraju probleme sa samokontrolom ponašanja koja dovode do delikventnog ponašanja“.

Dakle, slobodno je vrijeme mladim ljudima jednako mogućnost za afirmaciju (zdravih) interesa kao i rizični faktor za početak zloupotrebe sredstava ovisnosti. Stoga je vrlo važno pomoći mladima, posebno onima s poremećajima u ponašanju u organizaciji njihovog slobodnog vremena.

2.7. Uticaj medija na pojavu ovisnosti i ovisničkog ponašanja

Društveni značaj medija je ogroman jer su veoma važan dio društva i zahvaljujući medijima dobivamo ogromnu količinu informacija. Kada govorimo o društvenom odnosno naučnom interesu u sferi relacija djece i medija, možemo prije svega poći od stajališta da su u savremenom društvu mediji veoma važan socijalizacijski agens. Savremeni mediji putem svojih tehnologija utiču na promjenu svijesti kod ljudi, te mijenjaju čovjekov način percepcije društvene stvarnosti i realnosti uopće. Ovakav uticaj savremenih medija postavlja nove zadatke i obaveze pred porodicu i društvo. Mediji svoje pozitivno dejstvo na mlade ostvaruju putem sadržaja koji po svojoj kvaliteti posebno kada je u pitanju moral, kultura, umjetnost, obrazovanje i slično, usmjeravaju i podstiču mlade na razvoj prosocijalnog ponašanja i time djeluju u pravcu smanjenja vjerovatnoće javljanja i razvijanja društveno neprihvatljivog oblika ponašanja.

Sve je više medija koji na posredan ili neposredan način reklamiraju igre na sreću, kockanje, agresiju, ovisnost o psihoaktivnim supstancama i ostale društveno neprihvatljive oblike ponašanja. Najveći problem je to što mediji negativne sadržaje predstavljaju kao realnost u kojoj živimo. Brojni sadržaji su prožeti nasiljem što može imati značajan uticaj na formiranje djetetove ličnosti. Danas je život savremenog čovjeka nezamisliv bez masovnih medija koji utiču na najosjetljiviji dio društvene populacije, a to su djeca i mladi. Protok informacija čiji sadržaji imaju pozitivne vrijednosti, njihova brzina širenja putem masovnih medija za djecu i mlade predstavlja da slobodno ispune vrijeme različitim sadržajima. Također njihovo dejstvo jeste da se djeca zabave, rekreiraju, razvijaju stvaralačke sposobnosti i obogaćuju svoju ličnost. S tim u vezi mediji mogu imati velikog uticaja na vaspitni proces najmlađe populacije.

Pored pozitivnog djelovanja sredstva masovne komunikacije kroz prezentaciju različitih vrsta sadržaja koji ističu nasilje, upotreba psihoaktivnih supstanci, kriminal, lagodan život bez rada i drugo, mogu izazvati negativan uticaj na djecu i mlade. Uticaj medija na djecu je uvijek bio pozitivan i negativan, posredovan nizom socijalnih faktora koji postoje izvan užeg medijskog okruženja. Ako sagledamo negativne posljedice koje utiču na djecu i mlade, medijima je moguće pripisati status rizičnog i zaštitnog faktora u razvoju prosocijalnog i ovisničkog ponašanja (Miković, 2004).

Iako preko televizije adolescenti imaju pristup velikom broju informacija, oni najviše vremena provode koristeći svoje mobitele ili računare i to „surfajući“ internetom. Upravo putem društvenih mreža adolescenti sklapaju prijateljstva, dijele slike, razmjenjuju informacije te vrše interakciju s drugima. Iako se kao glavne prednosti interneta navode brza i laka dostupnost informacijama, motivacija za učenje, izvor zabave, razmjena informacija, iskustava i mišljenja o određenoj temi, poboljšanje vještina pisanja i kreativnosti u određenim segmentima (Robotić, 2015), ipak je važno istaknuti i kako se putem društvenih mreža i interneta ostvaruje povezanost s velikim brojem ljudi, ali to biva površno i isprazno, a to kod adolescenata može povećati tugu i depresivnost, što mogu biti riziko faktori za eksperimentisanje sa psihoaktivnim supstancama. Dio stranih istraživanja pokazao je kako neki dokazi ukazuju na to da postoji nesklad između percepcije kvalitetne interakcije i socijalne podrške te stvarnog sadržaja komunikacije putem društvenih mreža, što može umanjiti potencijalne pozitivne učinke korištenja društvenih mreža (Seabrook i sarad., 2016).

III SOCIJALNI RAD U ŠKOLI

3.1. Uloga, zadaci i poslovi socijalnog radnika u obrazovanju

Socijalni radnici djelovanjem u školi mogu uvidjeti, procijeniti, prevenirati, pravovremeno reagovati i pomoći učenicima sa socijalnim problemima kako bi postigli rezultate u skladu sa svojim sposobnostima. Uloga socijalnog radnika je da radi na razvoju saradnje između škole, ustanova socijalne i zdravstvene zaštite, te da ostvaruje saradnju sa kulturnim, sportskim i nevladinim organizacijama u pružanju adekvatne pomoći, djeci, mladima i njihovim porodicama. Možemo reći da su socijalni radnici direktno uključeni u rad sa roditeljima učenika, pri čemu im pomažu da izgrade odgojne vještine i pruže podršku u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Socijalni radnici imaju značajnu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu, a njihov doprinos je nezamjenjiv u multidisciplinarnom stručnom timu u školi. U realizaciji zadataka socijalnog rada u školi najbolji put je izrada programa socijalne zaštite i socijalne djelatnosti škole, a ta izrada trebala bi da se zasniva na planiranju, praćenju, analiziranju i proučavanju uslova života i rada učenika u porodici i lokalnoj zajednici gdje učenik živi (Dervišbegović, 2001).

U radu sa učenicima socijalni radnik primarno polazi od percepcije problema koji učenik verbalizira. Dužnost socijalnog radnika da u radu sa učenikom bude neutralan, da ga ne osuđuje kako bi se učenik osjećao sigurno tokom razgovora. Pedagoškim standardima i općim normativima za osnovni odgoj i obrazovanje i normativima radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu u Kantonu Sarajevo su precizirani radni zadaci socijalnog radnika u koje se ubrajaju:

- A. konceptijsko-programski zadaci,
- B. programiranje,
- C. rad u timu s pedagoško-psihološkom službom i razrednicima,
- D. saradnja s porodicom, starateljima na terenu,
- E. saradnja sa institucijama
- F. sa centrom za socijalni rad,
- G. sa komisijom za kategorizaciju,
- H. vođenje socijalnog kartona učenika u okviru pedagoškog kartona,
- I. stručno usavršavanje,
- J. ispitivanje zrelosti djece za upis u školu,
- K. unapređenje nastave,
- L. profesionalna orijentacija.

3.2. Savjetodavni rad u školi

Savjetovanje u školi predstavlja veoma široku oblast djelovanja za koju ne postoji precizno definisan program rada, već se uglavnom bazira na opštim teorijskim konceptima i smjernicama o efikasnom savjetodavnom djelovanju.

Savjetodavni rad socijalnog radnika je kreativan proces koji ima zadatak da podstiče razvoj, otklanja probleme i teškoće u razvoju i traga za najboljim putevima pozitivnog razvoja ličnosti. Savjetodavni rad ima za cilj da pomogne djeci i mladima kako da formiraju uvjerenja i stavove kao i poglede na društvene i međuljudske odnose jer je to važan faktor društvenog i moralnog razvoja ličnosti. Savjetodavni rad može ispuniti svoje puno opravdanje i zadatke ako kontinuirano bude dio odgojno-obrazovne djelatnosti (Mandić, 1986:11).

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju u Kantonu Sarajevo u članu 62. (Sigurnost i zaštita učenika) navodi da je cilj „pružiti savjetodavni rad učenicima“, odnosno pružiti posredne i neposredne pomoći i podrške u njihovom rastu, razvoju i školskom napredovanju. Da bi uspješno obavljao zadatke i ciljeve u odgojno-obrazovnim institucijama i učinkovito provodili savjetodavni rad, socijalni radnik mora posjedovati određene osobine, znanja i vještine koje stiče kroz obrazovni proces i radno iskustvo. Komunikacija predstavlja osnov za rad socijalnog radnika. Da bi komunikacija bila uspješna, socijalni radnik treba da uspostavi s učenicima, nastavnicima i roditeljima odnos koji je zasnovan na uzajamnom poštovanju i povjerenju. Također treba da zna slušati i razumijeti osobu s kojom komunicira. Djeca i mladi u školskom uzrastu trebaju da vide osobu od povjerenja kojoj se uvijek mogu obratiti za pomoć i savjet. Savjetodavni rad se treba provoditi u mirnom, sigurnom i opuštajućem okruženju, te je nužno da socijalni radnik ima prostor namijenjen za ovakav rad gdje ga niko neće ometati, jer s djetetom razgovara o potencijalno teškim i emocionalno zahtjevnim temama.

Savjetodavni rad započinje intervjuom, odnosno razgovorom sa učenicima. Vrlo važno je istaknuti kako savjetodavni rad nikako ne uključuje davanje savjeta, već je to problemom pojedinca uvjetovan izbor metoda i tehnika kojima nastojimo pomoći pojedincu da dodje do cilja, a to je rješavanje problema (Mandić, 1986). „Posao socijalnog radnika nije mijenjanje osobe, brzo davanje savjeta ili rješavanje teškoća umjesto nje, nego je cilj pomoći da zajedničkim snagama pronađu izlaz ili rješenje određenog problema sa kojima se susreće“ (Corey, 2004).

U Pedagoškim standardima i općim normativima za osnovni odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo, angažman socijalnih radnika je prepoznat u školama. Pedagoški standardi i normativi predviđaju da socijalni radnici kao dio stručno-pedagoške službe trebaju raditi na poslovima praćenja, analiziranja i unaprijeđivanja saradnje sporodicom, društvenom sredinom, institucijama i pedagoško-psihološkom službom u svrhu preventivnog djelovanja. Ipak, angažovanje socijalnih radnika je svedeno na minimum, nije u skladu sa socijalnim potrebama i problemima škole. Nagomilani porodični i društveni problemi ukazuju da je nužno potreban veći broj socijalnih radnika u školama nego što je to predviđeno u Pedagoškim standardima i općim normativima. Trenutno je u školama na području Kantona Sarajevo predviđeno zapošljavanje ½ izvršioca socijalnog radnika, bez obzira na broj učenika u školi.

3.3. Program savjetodavnog rada socijalnog radnika u okviru provedbe školskog preventivnog programa

Jedan od modela savjetodavnog rada koji možemo primjenjivati u odgojno-obrazovnom sistemu unutar školskog preventivnog programa uključuje 4 koraka: evidentiranje, aktiviranje, odvikavanje i vrednovanje (Brlas, 2009: 53).

U provedbi programa akcentat je usmjeren prema učenicima osnovnog i srednjeg obrazovanja, te predstavlja primjenu tehnika i metoda savjetodavnog rada (Brlas, 2009). Postoje različiti programi prevencije upotrebe psihoaktivnih supstanci na kojima rade socijalni radnici u školama na području Kantona Sarajevo. Oni prije svega prate, proučavaju uslove života djece i mladih, prepoznaju, analiziraju i djeluju u skladu sa svojim mogućnostima i mogućnostima koje nudi škola. Pružaju edukativne radionice, prezentacije, individualnu i grupnu pomoć učenicima, te u skladu sa raspoloživim sredstvima škole pripremaju materijale za učenike o štetnosti i posljedicama psihoaktivnih supstanci. Također, socijalni radnici mogu preventivno djelovati na časovima odjeljenske zajednice, organizovati radionice sa učenicima ili edukaciju roditelja. U saradnji sa stručnjacima iz drugih ustanova, socijalni radnici zajedno rade i preventivno djeluju za dobrobit učenika.

Na osnovu podataka iz godišnjeg izvještaja Terapijske zajednice Kampus¹ vezano za preventivne programe, radionice i edukacije koje pružaju stručnjaci u osnovnim i srednjim školama u periodu od 2016. do 2024. godine održalo se 319 radionica za učenike, a u tom periodu je uspostavljena i saradnja sa 93 škole na području Kantona Sarajevo.

---

¹ Dostupno na: <https://www.kampus.ba/> datum pristupa 28.6.2024.

Pekić i Smailbegović (2006: 153) navode korake izrade i primjene školskog programa prevencije:

- Formiranje savjetodavnog vijeća od predstavnika škole, roditelja, Vijeća učenika i drugih organizacija koji bi zajedno radili na formulaciji poruka u veza sa upotrebom duhana, alkohola i psihoaktivnih supstanci.
- Izrada programa prevencije i edukacije koji će uključivati sticanja znanja, razvoj vještina i formiranje navika kod učenika, zatim identifikovati rezultate učenja u skladu sa uzrastom učenika, sposobnostima i nivoom zrelosti.
- Imenovanje nastavnika koji će biti zadužen za privođenje programa prevencije ovisnosti o duhanu, alkoholu i psihoaktivnim supstancama.
- Izbor učenika koji će biti članovi sekcije i edukatori svojih vršnjaka- treba voditi računa o gender balansu u sekciji.
- Osnivanje sekcije za prevenciju ovisnosti o duhanu, alkoholu i psihoaktivnim supstancama, odnosno lige trezvenosti i početak rada.
- Uspostavljanje pravila koja se implementiraju u cijeloj školi i u čiju su implementaciju uključeni i roditelji, a koja propisuju šta treba raditi ukoliko u školi dođe do upotrebe psihoaktivnim supstanci.
- Saradnja sa profesionalcima i predstavnicima nevladinih organizacija koji se bave prevencijom ovisnosti o psihaktivnim supstancama i koji mogu biti konsultanti prilikom pripreme i implementacije školskog programa prevencije.

3.4. Saradnja socijalnih radnika sa drugim stručnjacima i institucijama u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih

Školski socijalni radnici mogu ostvariti saradnju sa brojnim ustanovama i stručnjacima kako bi pravovremeno odreagovali na zloupotrebu psihoaktivnih supstanci kod djece i mladih. Školski socijalni radnici prvenstveno saraduju sa centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne zaštite. Djelatnost socijalne zaštite trebala bi imati važnu ulogu u brizi za visokorizičnu populaciju, a djeca i mladi svakako spadaju u ovu kategoriju. Dalje, socijalni radnici saraduju sa zdravstvenim ustanovama kako bi se pronašao prihvatljiv način afirmacije prednosti dobrog zdravlja i etički vrijednog načina ponašanja djece i mladih. Ako saradnja škole sa ovim institucijama i nadležnim tijelima na prevenciji ne daje rezultate, a postoji osnovana sumnja da učenik doista ima doticaj sa sredstvima ovisnosti, dolazi u obzir „intervencija socijalne službe i službe za maloljetničku delinkvenciju pri policijskoj upravi. Cilj tih postupaka je proširiti prevenciju i izvan školskog okruženja na širu društvenu zajednicu u kojoj učenik živi“ (Brlas, 2005: 43).

Jedna od ustanova socijalne zaštite koja provodi programe prevencije ovisnosti o psihoaktivnim supstancama je i Javna ustanova Terapijska zajednica - Kampus Kantona Sarajevo koja realizuje školske programe prevencije ovisnosti po modelu „vršnjačke edukacije“ (peer education). Kroz vršnjačku edukaciju obučeni učenici, nad kojim se vrši kontinuiran monitoring i supervizija od strane stručnih saradnika, vode radionice za svoje vršnjake. Na taj način se učenicima prenose informacije jezikom koji im je razumljiviji i koje lakše prihvataju, jer dolaze od njihovih vršnjaka. Kroz ove radionice se, pored prenošenja znanja, na interaktivan način razvijaju i određene socijalne vještine, kao što su: komunikacija, kritičko razmišljanje, donošenje odluka, odupiranje pritisku vršnjaka i sl. Važno je naglasiti da nije riječ o jednokratnim radionicama, nego se organizuje set od tri do četiri radionice, jer jednokratne radionice nemaju nikakav efekat. Krajnji cilj realizacije školskih preventivnih programa je razvijati rezilijentnost kod učenika, kako ne bi počeli koristiti psihoaktivne supstance.

IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Analiza rezultata kvalitativnog dijela istraživanja

U nastavku su analizirani odgovori prikupljeni kroz intervju sa socijalnim radnicima. Pitanja su predstavljena u redosljedu kojim su postavljena ispitanicima tokom intervju, te su izvučeni ključni nalazi vezani za mišljenja i stavove ispitanika.

Uloga socijalnih radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih školskog uzrasta je izuzetno važna i višestruka. Prema odgovorima ispitanika, socijalni radnici imaju ključna uloga u izradi i realizaciji preventivnih programa. Ovi programi uključuju radionice i časove koji se fokusiraju na različite aspekte prevencije ovisnosti, kao što su razvijanje svijesti o negativnim posljedicama korištenja psihoaktivnih supstanci, osnaživanje učenika i razvijanje njihovih socijalnih vještina.

Jedan od ispitanika ističe da su socijalni radnici samoinicijativno realizovali niz edukativnih časova sa temama poput "Rastimo bez ovisnosti", "Prevencija maloljetničke delinkvencije" i "Sigurnost djece u školi". Ove aktivnosti su osmišljene s ciljem smanjenja društveno – neprihvatljivih oblika ponašanja i razvijanja pozitivne slike o sebi kod učenika. Kroz ove radionice, učenici stiču sposobnosti prilagođavanja i suočavanja sa životnim izazovima, što doprinosi njihovom psihofizičkom zdravlju i jačanju kompetencija potrebnih za otpor prema izazovima kao što su psihoaktivne supstance.

Dodatno, kroz kontinuiranu edukaciju i praktične radionice, socijalni radnici pomažu učenicima da uspostave efikasne socijalne odnose sa vršnjacima i da se uspješno nose sa negativnim emocijama. Ovi preventivni programi imaju holistički pristup koji ne samo da informira učenike o opasnostima psihoaktivnih upstanci, veći promovise njihove sveukupne socijalne i emocionalne vještine. Socijalni radnici, kao članovi stručnih službi, imaju nemjerljiv doprinos u ovim aktivnostima, direktno radeći na unaprjeđenju psihofizičkog zdravlja djece i mladih, te jačanju njihovih sposobnosti da se odupruo visnostima.

Prepoznatljivost posla socijalnog radnika u školama u preventivnom djelovanju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama varira ovisno o načinu koncepta i realizacije određenih preventivnih programa. Na programima na kojima rade, ispitanici smatraju da je posao socijalnog radnika prepoznatljiv i važan. Ističu se da su vrata socijalnih radnika uvijek otvorena za učenike koji mogu doći porazgovarati o bilo kojim temama ili situacijama, što ukazuje na dostupnost i pristupačnost socijalnih radnika za pružanje pomoći i podrške.

Ispitanici također naglašavaju važnost saradnje s roditeljima, iako napominju da nisu sve škole u Kantonu Sarajevo jednako opremljene stručnim službama. Kada su roditelji svjesni prisutnosti socijalnog radnika u školi, lakše se odlučuju zatražiti pomoć i savjet, što rezultira boljom saradnjom i ostvarivanjem zajedničkih interesa roditelja i djece. U toku godine, socijalni radnici organiziraju radionice s roditeljima na teme kao što su:” Sprječavanje pojačanog korištenja snusa”, “Kako zabrane i uvjerenja roditelja nesvjesno utječu na naš odnos sa djecom”, na ovaj način socijalni radnici dodatno doprinose njihovoj prepoznatljivosti i efikasnosti u preventivnom djelovanju. Sumirano, analiza odgovora sugerira da je posao socijalnog radnika u preventivnom djelovanju prepoznat u školama kada su programi dobro osmišljeni i aktivno realizirani, tako da postoji dobra komunikacija i saradnja s roditeljima i učenicima.

Socijalni radnici imaju značajan uticaj na prevenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih, što je potvrđeno i odgovorima ispitanika. Kroz različite programme i aktivnosti koje provode, socijalni radnici i stručni timovi u škola mogu značajno doprineti smanjenju rizika od ovisnosti među mladima. Ključni faktor je ličnost socijalnog radnika, njegova sposobnost da prepozna potrebe i problem djece i da pruža adekvatna rješenja.

Ispitanici naglašavaju važnost poznavanja školskih mogućnosti i uslova, što omogućava socijalnim radnicima da bolje oslušuju i odgovaraju na potrebe djece. Konkretno, spominje se istraživanje sprovedeno tokom školske godine koje se bavilo prevalencijom upotrebe cigareta, snusa i drugih psihoaktivnih supstanci među adolescentima. Rezultati tog istraživanja su u procesu obrade, a dobijeni podaci će poslužiti kao osnova za dalji razvoj programa edukacije i prevencije.

Socijalni radnici utiču na prevenciju kroz razne aktivnosti, uključujući savjetovanje, razgovore, intervencije i učešće u vannastavnim aktivnostima. Posebno se ističe važnost interakcije sa djecom tokom velikih odmora i drugih školskih aktivnosti, jer to omogućava bolje upoznavanje djece, razumijevanje njihovih društvenih krugova i prepoznavanje problema s kojima se suočavaju. Sve ove aktivnosti zajedno doprinose prevenciji ovisnosti, pružajući djeci podršku i alate za suočavanje sa životnim izazovima i pritiscima. Na pitanje koji se programi i strategije koriste kako bi se preventivno djelovalo na problem ovisnosti djece i mladih kako bi se podizala svijest o posljedicama konzumiranja psihoaktivnih supstanci i da li se ukazuje na riziko i zaštitne faktore kroz te programe, ispitanici navode da uključuju kataloge razvijene od strane Ministarstva za odgoj i

obrazovanje u saradnji s vanjskim stručnjacima. Ovi programi omogućavaju sticanje znanja i vještina koje se primjenjuju kroz školske radionice, s ciljem prevencije devijantnih ponašanja i podizanja svijesti o posljedicama konzumiranja psihoaktivnih supstanci. Socijalni radnici imaju ključnu ulogu u implementaciji ovih programa, prateći, proučavajući i analizirajući situaciju u školama. Na osnovu prikupljenih informacija, organiziraju radionice s djecom i roditeljima, te saraduju s razrednicima. Posebna pažnja posvećuje se riziko i zaštitnim faktorima, čime se učenici osposobljavaju da prepoznaju i upravljaju rizičnim situacijama, razvijajući strategije za njihovo izbjegavanje ili suočavanje.

Iako ispitanici ističu da socijalni radnik može pružiti adekvatnu pomoć učenicima, naglašavaju važnost saradnje sa drugim stručnjacima, čime doprinose sveobuhvatnom pristupu u pružanju pomoći. Kroz istraživanje smo dobili podatak da socijalni radnik u školi primjenom metoda socijalnog rada može značajno doprinijeti smanjenju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Ključna je uloga multidisciplinarnog pristupa, gdje svaki stručnjak doprinosi sa svoga spektra, ali je također neophodna aktivna uloga roditelja. Bez njihove uključenosti, pomoć ne može biti potpuno uspješna.

Ispitanici navode da socijalni radnik treba imati roditelja kao saveznika. Njihova primarna uloga je praćenje i proučavanje životnih uslova djece i mladih, prepoznavanje i analiza stanja, te implementacija programa i inovativnih koncepata rada koji odgovaraju specifičnim potrebama učenika. Na osnovu prikupljenih informacija i uočenih rezultata, socijalni radnici planiraju i provode aktivnosti koje uključuju saradnju s roditeljima, jer su oni ključni faktor u prevenciji ovisnosti. Ovaj pristup omogućava sveobuhvatno djelovanje koje ne samo da adresira trenutne probleme, već i radi na njihovoj prevenciji kroz kontinuiranu edukaciju, podršku i uključenost svih relevantnih aktera.

Na pitanje „*da li kvalitetna primjena savjetodavnog rada socijalnog radnika smanjuje incidenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih i potiče zdrave obrasce ponašanja*“, ispitanici navode da kvalitetna primjena savjetodavnog rada socijalnog radnika može značajno smanjiti incidenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih, te potaknuti zdrave obrasce ponašanja.

Savjetovanje u školama obuhvata širok spektar djelovanja, a kreativnost u radu sa odjeljenskim zajednicama može poticati pozitivan razvoj ličnosti djece i mladih. Ključni elementi uspješnog savjetovanja su povjerenje, uzajamno poštovanje i efektivna komunikacija, koju socijalni radnici razvijaju kroz obrazovanje i radon iskustvo. Međutim, nedostatak programa koji nude besplatne sportske aktivnosti, koje bi mogle zauzeti slobodno vrijeme djece i spriječiti ih da ulaze u krizne situacije, predstavlja problem. Tako jedan ispitanik navodi da, iako Općina Novi Grad pruža određena sredstva za finansiranje sportske aktivnosti djece, to često uključuje samo socijalno ugrožene kategorije, što dovodi do diskriminacije jer nemaju sva djeca ista prava i mogućnosti pristupa ovim programima. Mnogoj djeci koja se ne bave vannastavnim aktivnostima, također je potrebna podrška. Socijalni radnici imaju odgovornost da ukažu na problem i djeluju kako bi riješili isto. Međutim, strah od osude i kritike često sputava otvorenu komunikaciju i djelovanje, što nije najbolja opcija za pozitivne promjene. Kada se situacije rješavaju kvalitetno, mogu se postići značajni pomaci koji doprinose boljim uslovima za zdrave obrasce ponašanja kod djece i mladih. Edukacija i kontinuirano unapređenje vještina socijalnih radnika igraju ključnu ulogu u ovom procesu, omogućavajući im da efektivno podržavaju i vode djecu ka zdravijem životnom stilu.

4.2. Analiza rezultata kvantitativnog dijela istraživanja

U kvantitativnom dijelu istraživanja je učestvovalo 105 ispitanika. Zbog velikog broja nedostajućih odgovora rezultati jednog ispitanika su isključeni iz analize, dok je jedan ispitanik isključen s obzirom da nema djecu koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, niti bilo kakvo iskustvo sa socijalnim radnicima u školi. Stoga su u nastavku prikazani rezultati za 103 ispitanika koji su odgovorili na sve, ili većinu pitanja iz ankete.

U narednoj tabeli su prikazane demografske karakteristike uzorka. Kako je primjetno, anketu su primarno ispunile osobe ženskog spola (93.2%), dok je u istraživanju učestvovalo 6.8 muškaraca. U istraživanju su učestvovali ispitanici u dobnoj skupini između 31-40 (27.2%) i 41-50 (65%) godina starosti. Kada je u pitanju nivo obrazovanosti ispitanika, 51.5% ispitanika imaju završen fakultet, a 15.6% imaju i viši nivo obrazovanja. S druge strane, 24.3% ispitanika ima završenu srednju školu, dok 1.9% ispitanika ima samo osnovnoškolsko obrazovanje.

Tabela 1. Demografski podaci o uzorku ispitanika

Kategorija	Grupa	N	%
Spol	Muško	7	6.8
	Žensko	96	93.2
Dob	20-30	2	1.9
	31-40	28	27.2
	41-50	67	65.0
	51-60	4	3.9
	Bez Odgovora	2	1.9
Nivo obrazovanja	Osnovna škola	2	1.9
	Srednja škola	25	24.3
	Viša škola	7	6.8
	Fakultet	53	51.5
	Postdiplomske studije	11	10.7
	Doktorski studij	4	3.9
Bez odgovora	1	1.0	

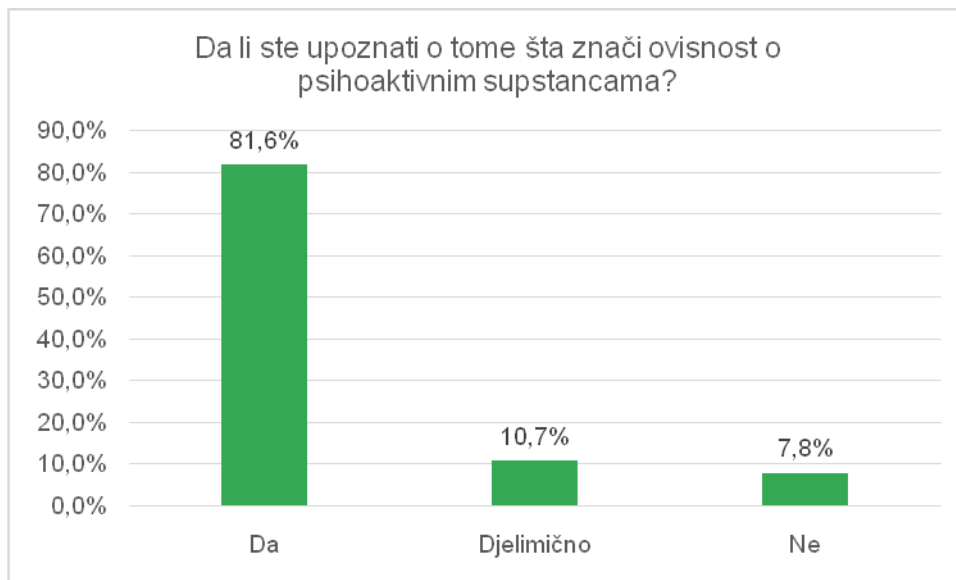

Na narednom grafikonu su prikazani podaci o broju djece koja pohađaju osnovnu školu. Većina ispitanika imaju jedno dijete koje pohađa osnovnu školu (51.5%). Slijede oni sa dvoje djece u osnovnoj školi, koji čine 35.9% ispitanika. Manji postotak ispitanika ima troje djece u osnovnoj školi (4.9%), dok samo 1.9% ispitanika ima više od troje djece koja pohađaju osnovnu školu. Također, 5.8% ispitanika nije željelo odgovoriti na ovo pitanje.

Grafikon 1: Broj djece koja pohađaju školu

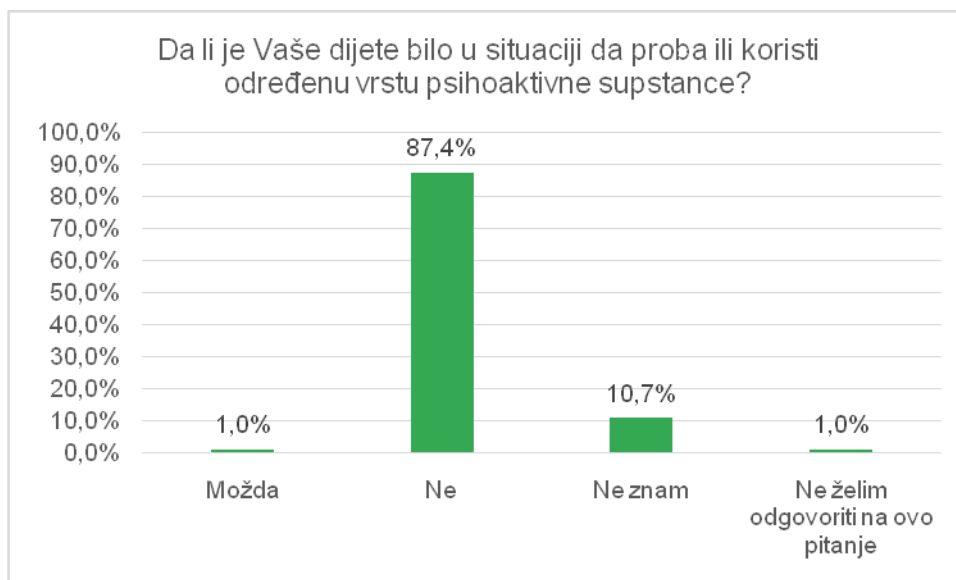
Većina ispitanika (81.6%) navodi da su upoznati s pojmom ovisnosti o psihoaktivnim supstancama, dok 10.7% ispitanika je djelimično upoznato s ovim pojmom, samo 7.8% ispitanika navodi da nije upoznato s time šta znači ovisnost o psihoaktivnim supstancama. Ovi rezultati ukazuju na visok nivo svijesti među ispitanicima o ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Međutim, prisutnost određene manjine koja je samo djelimično ili uopće nije upoznata s ovim pojmom sugerira potrebu za dodatnim edukativnim programima i informacijama kako bi se poboljšala sveukupna svijest i razumijevanje o ovoj temi. To može uključivati informativne kampanje, radionice i druge obrazovne aktivnosti usmjerene na detaljno objašnjenje rizika i posljedica ovisnosti o psihoaktivnim supstancama.

Grafikon 2: Upoznatost sa pojmom ovisnost o PAS

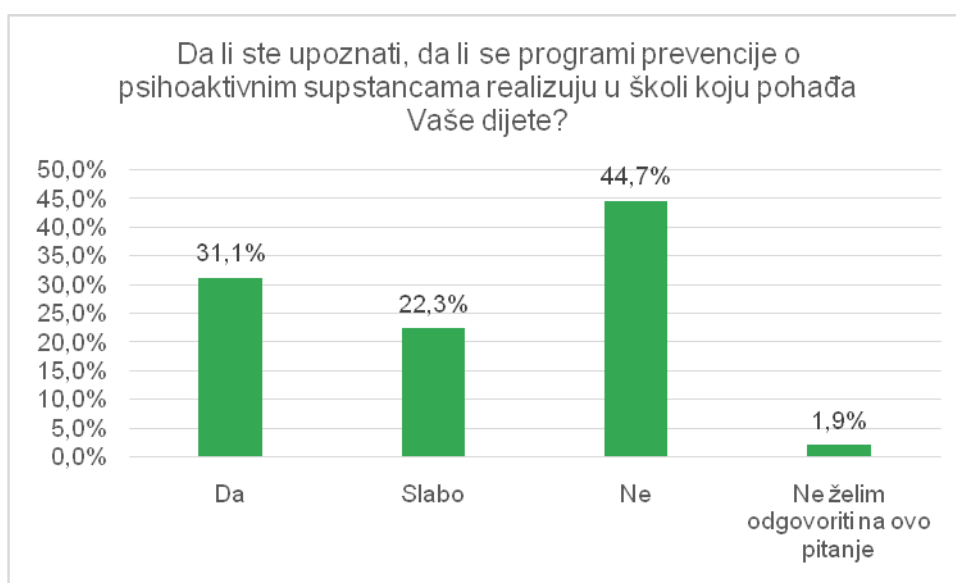
Prema rezultatima ankete, većina roditelja (87.4%) smatra da njihovo dijete nije bilo u situaciji da proba ili koristi određenu vrstu psihoaktivne supstance. Samo 1.0% roditelja misli da je možda došlo do takve situacije, dok 10.7% roditelja ne zna da li je njihovo dijete probalo ili koristilo psihoaktivne supstance. Jedan ispitanik nije želio odgovoriti na ovo pitanje. Nijedan roditelj nije odgovorio pozitivno na ovo pitanje što može predstavljati s jedne strane rijetkost ove pojave, dok s druge strane može predstavljati način izbjegavanja roditelja da se suoče sa ovim problemom.

Iako dobijeni rezultati sugeriraju visok nivo sigurnosti među roditeljima u vezi s time da njihova djeca nisu eksperimentisala s psihoaktivnim supstancama, podatak da 10.7% roditelja ne zna odgovor na ovo pitanje, ukazuje na potencijalnu potrebu za poboljšanjem komunikacije između roditelja i djece. Također, mali postotak roditelja koji su neodlučni ili nisu željeli odgovoriti može ukazivati na osjetljivost teme ili nedostatak informacija.

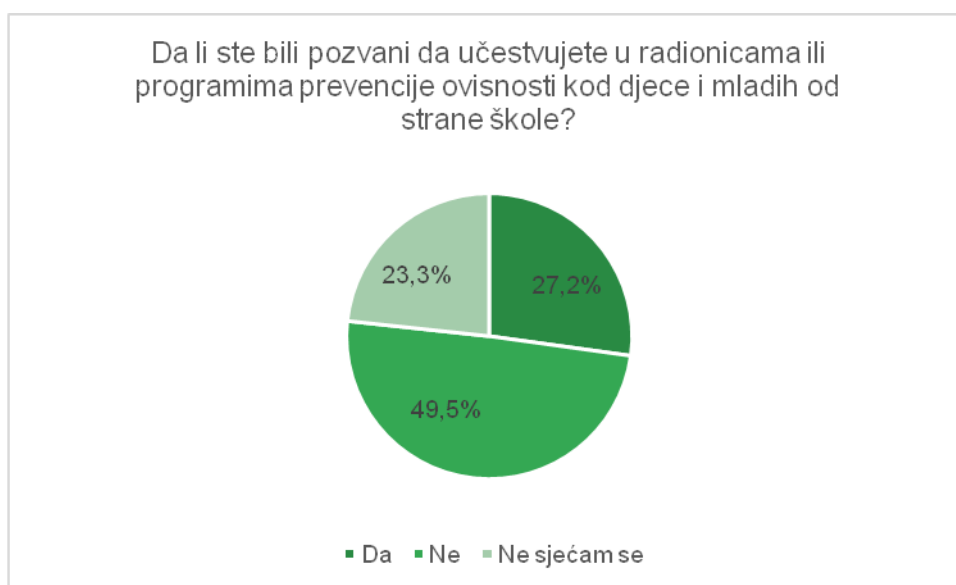
Grafikon 3: Upoznatost sa korištenjem PAS djece

U istraživanju, 31.1% ispitanika navodi da su upoznati s time da se programi prevencije o psihoaktivnim supstancama realizuju u školi koju pohađa njihovo dijete, dok 22.3% ispitanika je slabo upoznato s ovim programima, 44.7% ispitanika nije upoznato s tim da li se takvi programi realizuju. Samo 1.9% ispitanika nije željelo odgovoriti na ovo pitanje. Rezultati sugeriraju da postoji značajan nedostatak informacija među roditeljima o aktivnostima prevencije koje se provode u školama. Gotovo polovina roditelja nije svjesna postojanja preventivnih programa, što ukazuje na potrebu za boljom komunikacijom između škola i roditelja. Poboljšanje informisanja i edukacije roditelja o postojećim programima može povećati njihovu uključenost i podršku u ovim važnim preventivnim aktivnostima.

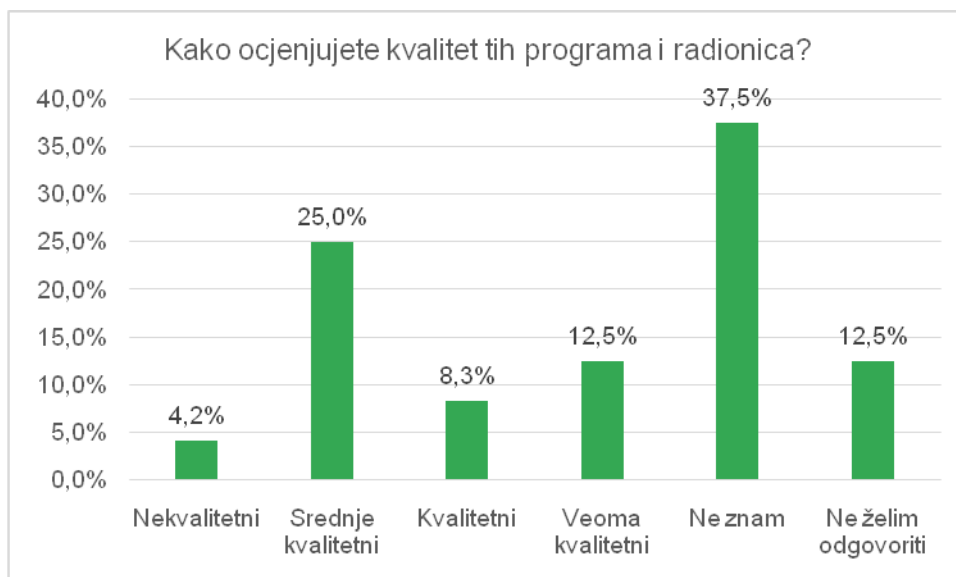
Grafikon 4: Upoznatost sa programima prevencije o PAS u školi

Rezultati istraživanja ukazuju da su samo 27.2% ispitanika bili pozvani da učestvuju u radionicama ili programima prevencije ovisnosti kod djece i mladih koje organizuje škola. S druge strane, 49.5% ispitanika izjavilo je da nisu bili pozvani, dok se 23.3% ispitanika ne sjeća da li su bili pozvani. Ovi podaci ukazuju na značajan nedostatak poziva ili informisanja roditelja o mogućnostima učešća u preventivnim programima. Skoro polovina roditelja nije bila pozvana da učestvuje, što sugerira potrebu za boljom komunikacijom i organizacijom škola kako bi se povećala uključenost roditelja u ove važne aktivnosti. Poboljšanje poziva i informisanja može doprinijeti većem angažmanu roditelja, što je ključno za uspješnu prevenciju ovisnosti među djecom i mladima.

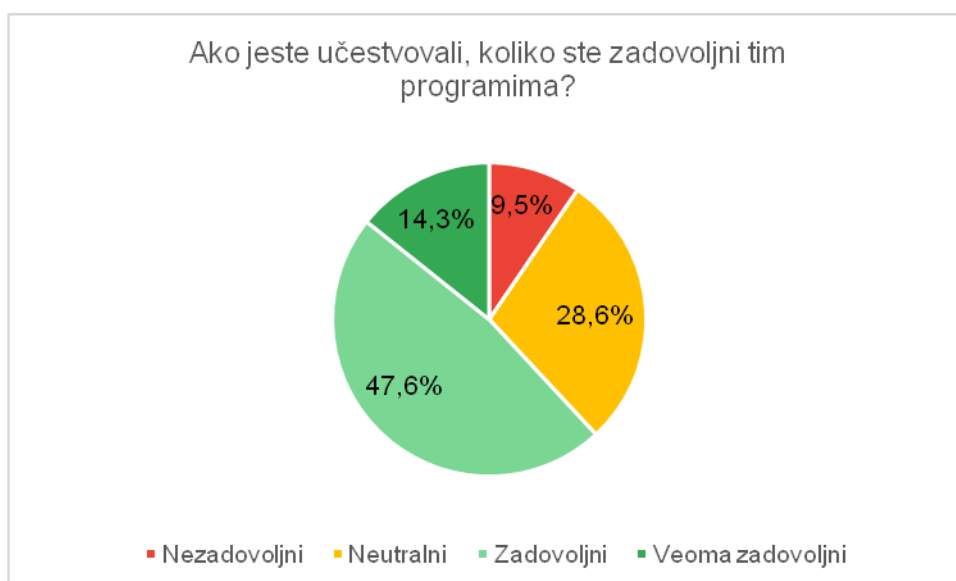
Grafikon 5: Učešće u programima prevencije ovisnosti kod djece i mladih

Kada je u pitanju kvaliteta programa i radionica za prevenciju ovisnosti manji procenat ispitanika (4.2%) smatra da su programi nekvalitetni, dok četvrtina (25.0%) ocjenjuje programe kao srednje kvalitetne. Dodatnih 8.3% ispitanika smatra programe kvalitetnim, a 12.5% ih ocjenjuje kao veoma kvalitetne. Međutim, značajan dio ispitanika (37.5%) ne zna kako ocijeniti kvalitet ovih programa, a 12.5% nije željelo odgovoriti na pitanje. Dobijeni rezultati ukazuju na podijeljene stavove među roditeljima o kvalitetu preventivnih programa i radionica. Dok neki prepoznaju njihovu vrijednost, veliki broj ispitanika nije siguran ili nema dovoljno informacija za procjenu. To sugerira potrebu za većom transparentnošću i informisanjem roditelja o sadržaju i rezultatima ovih programa, kako bi se povećala njihova uključenost i podrška u preventivnim aktivnostima.

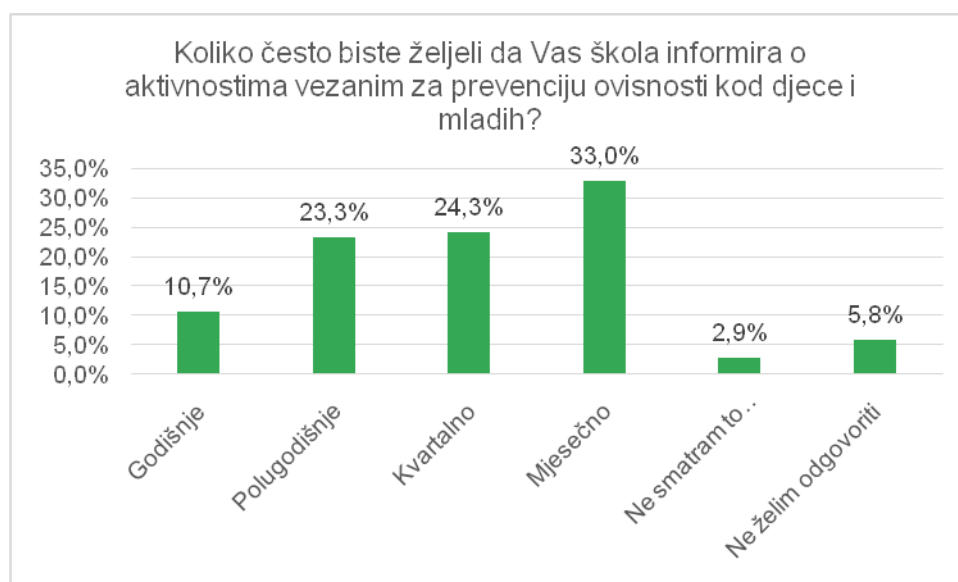
Grafikon 6: Ocjena kvaliteta programa prevencije ovisnosti kod djece i mladih

Većina ispitanika koji su učestvovali u programima prevencije ovisnosti je zadovoljna tim programima. Konkretno, 47.6% ispitanika je zadovoljno, a 14.3% je veoma zadovoljno. Neutralan stav prema programima ima 28.6% ispitanika, dok je 9.5% ispitanika nezadovoljno. Ovi rezultati sugeriraju da većina roditelja koji su bili uključeni u ove programe ima pozitivno iskustvo i smatra da su programi efikasni. Međutim, prisutnost nezadovoljnih i neutralnih ispitanika ukazuje na prostor za poboljšanje. Škole bi trebale analizirati specifične aspekte koji izazivaju neutralne ili negativne reakcije kako bi unaprijedile kvalitet i učinkovitost svojih programa prevencije ovisnosti.

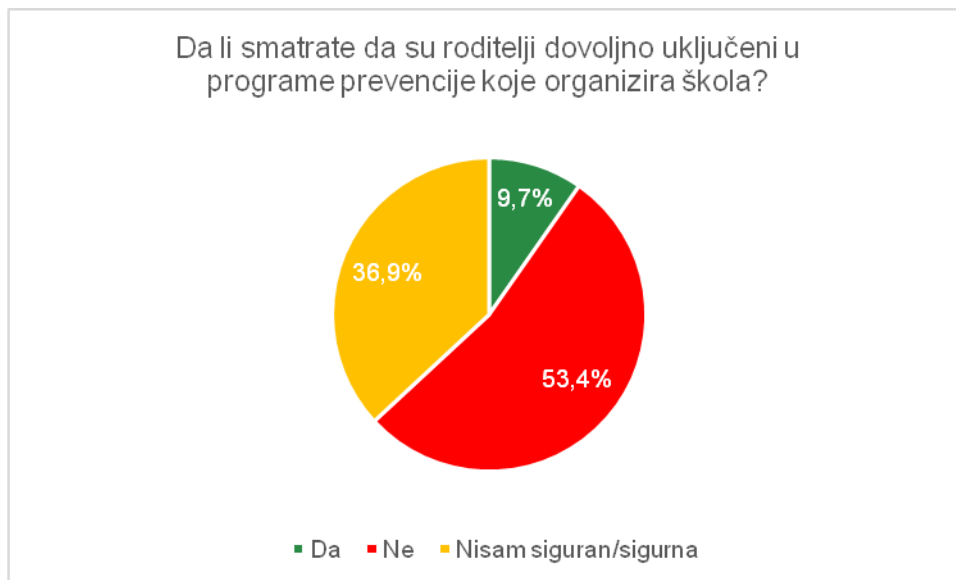
Grafko 7: Stepen zadovoljstva programima prevencija ovisnosti kod djece i mladih

Kada je u pitanju učestalost informisanja, rezultati ankete pokazuju da većina ispitanika želi biti redovno informirana o aktivnostima vezanim za prevenciju ovisnosti kod djece i mladih. Najveći dio ispitanika (33.0%) preferira mjesečne informacije, dok 24.3% želi kvartalne, a 23.3% polugodišnje obavijesti. Manji dio ispitanika (10.7%) smatra da su godišnje informacije dovoljne. Samo 2.9% ispitanika ne smatra potrebnim da budu informirani, dok 5.8% nije željelo odgovoriti na ovo pitanje.

Grafikon 8: Informisanost o aktivnostima o prevenciji ovisnosti kod djece i mladih

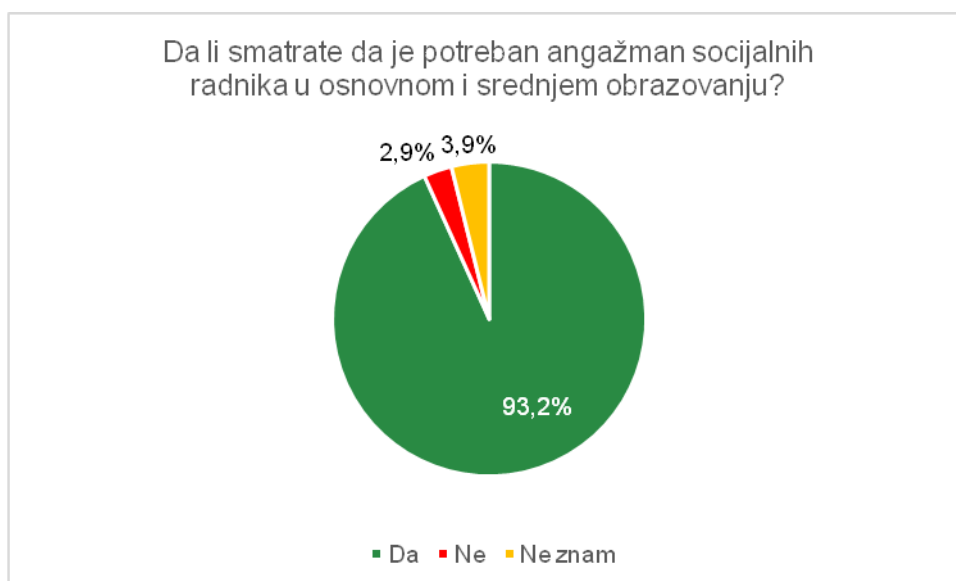
Iako roditelji žele biti informisani, i posljedično uključeni, rezultati pokazuju da većina njih (53.4%) smatra da nisu dovoljno uključeni u programe prevencije koje organizira škola. Samo 9.7% ispitanika vjeruje da su roditelji dovoljno uključeni, dok 36.9% ispitanika nije sigurno u vezi s tim. Ovi rezultati ukazuju na percepciju nedovoljne uključenosti roditelja u preventivne programe, što može predstavljati prepreku za efikasnu prevenciju ovisnosti. S obzirom na značajan broj ispitanika koji nisu sigurni, škole bi trebale raditi na boljoj informisanosti i uključivanju roditelja u ove programe. Poboljšanje komunikacije i angažmana roditelja može doprinijeti uspješnijem provođenju preventivnih aktivnosti i jačanju podrške djeci i mladima.

Grafikon 9: Stav roditelja o uključenosti u programe prevencije ovisnosti djece i mladih u školskom okruženju

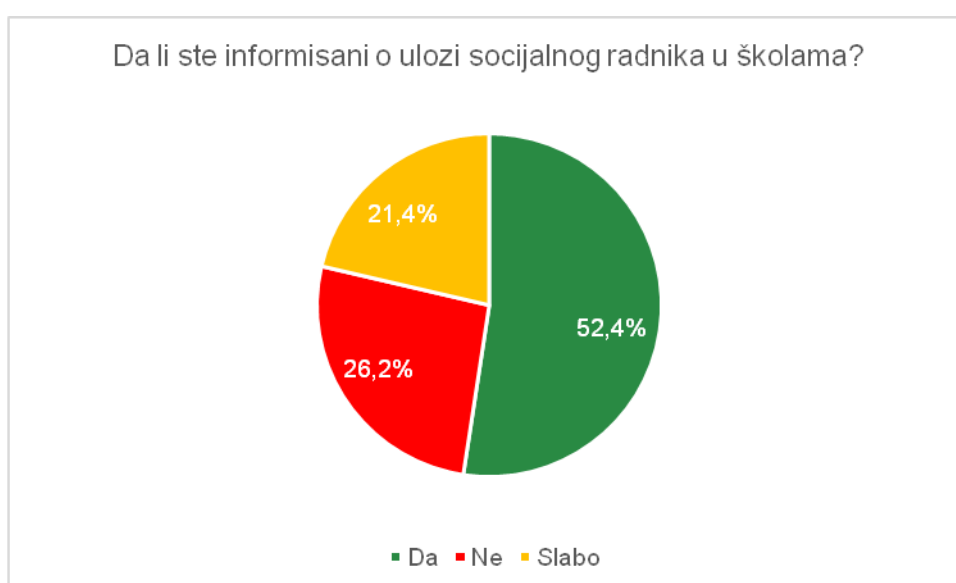
Podaci ukazuju da postoji potreba za većom uključenošću roditelja s obzirom da većina ispitanika želi više prilika da se uključe u radionice ili sastanke vezane za prevenciju ovisnosti kod djece i mladih. Konkretno, 43.7% ispitanika izjavilo je da bi željelo više prilika, dok 44.7% odgovara sa "možda". Samo 11.7% ispitanika ne želi više prilika za uključivanje u ove aktivnosti. Takvi podaci govore da postoji značajan interes među roditeljima za veće uključivanje u preventivne programe. Škole bi trebale iskoristiti ovu želju i organizirati više radionica i sastanaka, te obavještavati roditelje o tim prilikama kako bi se osiguralo aktivno sudjelovanje roditelja u prevenciji ovisnosti kod djece i mladih.

Većina ispitanika (66.0%) zna da je u školi koju pohađa njihovo dijete angažovan socijalni radnik. Mali broj ispitanika (2.9%) navodi da u školi nema socijalnog radnika, dok 31.1% ispitanika nije sigurno da li je socijalni radnik angažovan, što je ključni nalaz koji pokazuje da je skoro jedna trećina ispitanika nedovoljno upoznata sa školskim osobljem da bi mogli odgovoriti na ovo pitanje. Bez obzira na znanje o prisustvu socijalnog radnika u školi, 93.2% ispitanika smatra da je potreban angažman socijalnih radnika u osnovnom i srednjem obrazovanju. Samo 2.9% ispitanika misli da takav angažman nije potreban, dok 3.9% nije sigurno. Ovi rezultati ukazuju na snažnu podršku roditelja za prisustvo socijalnih radnika u školama. Smatra se da socijalni radnici igraju ključnu ulogu u pružanju podrške učenicima, rješavanju problema i promovisanju zdravih obrazaca ponašanja. Ovi nalazi sugeriraju da bi obrazovne institucije trebale ozbiljno razmotriti povećanje prisustva socijalnih radnika kako bi zadovoljile potrebe učenika i njihovih porodica.

Grafikon 10: Stav roditelja o angažmanu socijalnih radnika u školama

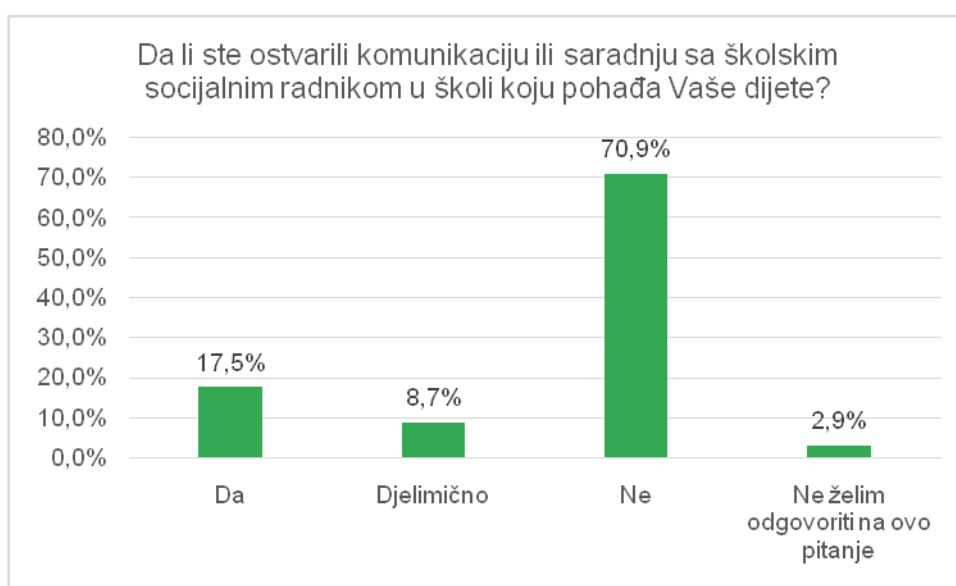
Nešto više od polovine ispitanika (52.4%) navodi da su informisani o ulozi socijalnog radnika u školama. Međutim, značajan broj ispitanika nije informisan (26.2%) ili smatra da su slabo informisani (21.4%) što znači da postoji potreba za poboljšanjem informisanja roditelja o ulozi i funkcijama socijalnih radnika u školama. Iako je većina ispitanika svjesna uloge socijalnog radnika, gotovo polovini je potrebna dodatna informacija ili bolja komunikacija o tome kako socijalni radnici mogu pomoći učenicima i njihovim porodicama. Povećanje vidljivosti i jasnoće komunikacije o radu socijalnih radnika može poboljšati razumijevanje i podršku koju ovi stručnjaci pružaju u obrazovnom sistemu.

Grafikon 11: Informisanost o ulozi socijalnih radnika u školi

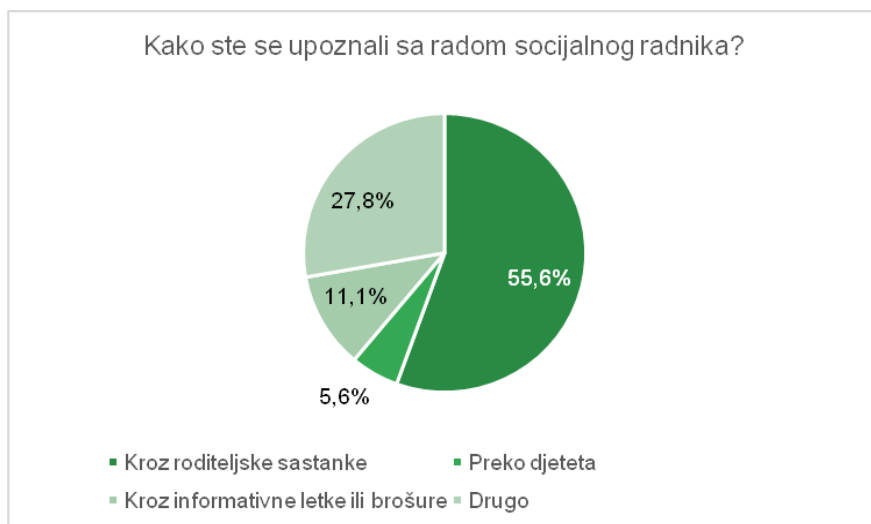

Podaci ukazuju da većina ispitanika (70.9%) nije ostvarila komunikaciju ili saradnju sa školskim socijalnim radnikom u školi koju pohađa njihovo dijete. Samo 17.5% ispitanika navodi da su ostvarili komunikaciju, dok 8.7% kaže da su djelimično ostvarili saradnju. Dodatnih 2.9% ispitanika nije željelo odgovoriti na ovo pitanje. Ovi rezultati ukazuju na značajan nedostatak interakcije između roditelja i školskih socijalnih radnika. Postoji potreba za povećanjem vidljivosti i dostupnosti socijalnih radnika, kao i za poboljšanjem komunikacijskih kanala kako bi se roditeljima omogućilo da lakše ostvare saradnju i dobiju potrebnu podršku za svoju djecu. Povećanje svijesti o ulozi socijalnih radnika i aktivno uključivanje roditelja može doprinijeti boljem rješavanju problema i jačanju podrške učenicima.

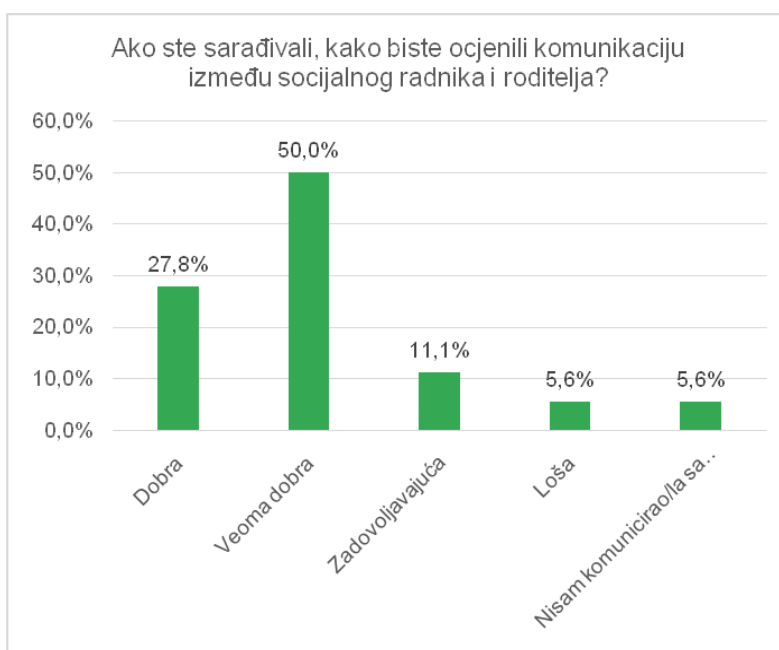
Grafikon 12: Komunikacija ili saradnja sa socijalnim radnikom u školi

Među ispitanicima koji su ostvarili komunikaciju sa socijalnim radnikom u školi, većina (55.6%) se upoznala sa radom socijalnog radnika kroz roditeljske sastanke. Manji postotak ispitanika se informisao preko djeteta (5.6%) ili kroz informativne letke i brošure (11.1%). Dodatnih 27.8% ispitanika navelo je druge načine kao izvor informacija. S obzirom na ranije rezultate koji ukazuju na nedovoljnu informiranost roditelja, škole bi mogle koristiti kombinaciju različitih pristupa, uključujući informativne letke, direktnu komunikaciju sa djecom, i druge inovativne metode kako bi se osiguralo da svi roditelji budu adekvatno informisani o ulozi i radu socijalnih radnika.

Grafikon 13: Način na koji su roditelji upoznali socijalne radnike u školi

Polovina ispitanika koji su saradivali sa socijalnim radnikom ocjenjuje komunikaciju kao veoma dobru (50.0%) ili dobru (27.8%). Manji postotak ispitanika smatra komunikaciju zadovoljavajućom (11.1%), dok 5.6% ispitanika ocjenjuje komunikaciju kao lošu. Ovi rezultati sugeriraju da je generalno zadovoljstvo komunikacijom između socijalnih radnika i roditelja visoko, s većinom ispitanika koji su imali pozitivna iskustva. Međutim, prisutnost nekih negativnih ocjena ukazuje na potrebu za daljim unapređenjem komunikacijskih vještina i pristupa kako bi se osiguralo da svi roditelji imaju pozitivno iskustvo u saradnji sa socijalnim radnicima. Također, s obzirom da je jako mali procenat ispitanika imao saradnju sa socijalnim radnicima, prvenstveno je potrebno povećati broj ostvarenih saradnji, a istovremeno osigurati visoko zadovoljstvo.

Grafikon 14: Ocjena komunikacije na relaciji roditelji-školski socijalni radnici

Za kraj ankete, ispitanicima je dat prostor da daju svoje prijedloge za poboljšanje programa prevencije ovisnosti u školi. Prema odgovorima ispitanika, ključni prijedlozi za poboljšanje programa prevencije ovisnosti u školi uključuju povećanje broja radionica za djecu i roditelje, uključujući interaktivne razgovore, konkretne primjere štetnog djelovanja ovisnosti i prikazivanje filmova o ovisnosti.

Edukacija djece i roditelja kroz redovne informativne sastanke i radionice je također važna, kao i naglašavanje štetnosti psihoaktivnih supstanci kroz primjere iz prakse i prezentacije stručnjaka. Uvođenje edukativnih programa u odjeljske zajednice i uključivanje krim inspektora dodatno bi pomoglo.

Povećanje saradnje između škole i roditelja, uključujući češće sastanke i otvorenu komunikaciju, te uključivanje roditelja kao saveznika u preventivne aktivnosti, smatra se ključnim. Također je važna konstantna komunikacija između školskog osoblja i roditelja.

Praktične mjere kao što su postavljanje kamera oko škole radi veće sigurnosti i kontrola prisutnosti osoba koje koriste psihoaktivne supstance u blizini škole su preporučene. Dodatno, veća kontrola djece i smanjenje stresa od strane nastavnika, kao i smanjenje broja testova i ocjenjivanje važnih predmeta, su navedeni kao potrebne promjene.

Organizovanje besplatnih sportskih aktivnosti i drugih vannastavnih sekcija bi motivisalo djecu na zdrave aktivnosti u slobodno vrijeme, dok bi uključivanje djece u istraživanja, debate i druge edukativne aktivnosti koje nisu direktno vezane za školsku nastavu dodatno pomoglo. Ovi prijedlozi naglašavaju važnost sveobuhvatnog i multidisciplinarnog pristupa u prevenciji ovisnosti, koji uključuje obrazovanje, sigurnost, saradnju i praktične aktivnosti. Kroz kontinuiranu edukaciju i otvorenu komunikaciju, škole mogu stvoriti podržavajuće okruženje koje potiče zdrave životne izbore i smanjuje rizik od ovisnosti među djecom i mladima.

ZAKLJUČAK

Na osnovu ranije izloženih rezultata možemo zaključiti da je potvrđena hipoteza da je *uloga socijalnih radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih važna, ali zapostavljena u školama na području Kantona Sarajevo*. Ispitanici su prepoznali značaj socijalnih radnika u pružanju podrške i edukacije, ali rezultati pokazuju da veliki broj roditelja nije dovoljno informisan o njihovoj ulozi niti je ostvario komunikaciju sa školskim socijalnim radnicima. Također, većina roditelja smatra da nisu dovoljno uključeni u preventivne programe i da je potrebna bolja informisanost i veći angažman škola u ovoj oblasti. Ovi nalazi ukazuju na potrebu za jačanjem prisustva i aktivnosti socijalnih radnika u školama kako bi se efikasno adresirali problemi ovisnosti među djecom i mladima.

Također je potvrđena hipoteza da *roditelji imaju pozitivno mišljenje o programima i radionicama usmjerenima na prevenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih, te ih prepoznaju kao korisne u zaštiti djece od ovisnosti*. Većina ispitanika koji su učestvovali u ovim programima izrazila je zadovoljstvo njihovim kvalitetom, s visokim procentom ocjena "zadovoljni" i "veoma zadovoljni". Roditelji su također pokazali interes za češćim i kontinuiranim informisanjem o aktivnostima prevencije, što dodatno potvrđuje njihovu prepoznatljivost i vrijednost ovih programa. Ovo ukazuje na to da roditelji vide ove inicijative kao ključne za zaštitu djece i mladih od rizika ovisnosti.

Na osnovu rezultata intervjua, može se potvrditi hipoteza da uprkos svim izazovima i teškoćama sa kojima se susreću, *socijalni radnici u radu sa djecom i mladima i dalje pokazuju snagu, predanost radu, ljubav prema poslu i pozivu koji obavljaju, te nastavljaju pružati pomoć i podršku učenicima*. Ispitanici su prepoznali značaj i trud socijalnih radnika, ističući njihovu važnu ulogu u prevenciji ovisnosti i podršci učenicima. Pozitivne ocjene saradnje i komunikacije između roditelja i socijalnih radnika, kao i prepoznavanje njihove ključne uloge u školama, dodatno potvrđuju da socijalni radnici uprkos izazovima ostaju predani svom pozivu i kontinuirano rade na pružanju potrebne pomoći i podrške djeci i mladima.

Sumirano nalazi ukazuju na to da:

- Uloga socijalnih radnika je važna ali u određenoj mjeri zapostavljena, što sugerira da bi njihovo jače uključivanje i prisustvo u školama moglo značajno doprinijeti prevenciji ovisnosti.
- Roditelji imaju pozitivno mišljenje o programima prevencije i prepoznaju ih kao korisne, što podržava ideju da kvalitetni savjetodavni programi mogu imati pozitivan uticaj na djecu i mlade.
- Socijalni radnici pokazuju predanost i ljubav prema svom poslu uprkos izazovima, što potvrđuje njihovu ključnu ulogu u pružanju kontinuirane podrške i poticanju zdravih obrazaca ponašanja kod učenika.

Ovi nalazi zajedno sugeriraju da *kvalitetna i kontinuirana primjena savjetodavnog rada socijalnih radnika u školama ne samo da potiče zdrave obrasce ponašanja i razvojnu dobrobit mladih, već i smanjuje incidenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih*. Potvrda specifičnih hipoteza podupire ovu generalnu hipotezu, ističući važnost i efikasnost savjetodavnog rada socijalnih radnika u školskom okruženju.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bašić, J. (2008). *Teorija prevencije - Prevencija poremećaja u ponašanju, rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga
2. Brlas, S. (2009). *Kako pronaći izlaz - Vodič za pomoć u suzbijanju ovisnosti među djecom i mladima*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“ Virovitičko-podravske županije
3. Brlas, S. (2005). Program savjetodavnog rada u okviru provedbe školskog preventivnog programa u srednjoj školi. *Život i škola*. 13 (1/05), 131-136
4. Burkhart, G., Sloboda, Z. i sarad. (2022.) *Evropski prevencijski kurikulum: Priručnik za donosioce odluka, kreatore javnog mišljenja i kreatore politika utemeljenih na dokazima u području prevencije korištenja psihoaktivnih supstanci*. Sarajevo: Ministarstvo sigurnosti BiH i Udruženje za prevenciju ovisnosti NARKO-NE
5. Braun, V., i Clarke, V., (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, Vol. 3, No. 2, str. 77-101
6. Corey, G. (2004). *Teorija i praksa psihološkog savjetovanja i psihoterapije*. Jastrebarsko: Naklada Slap
7. Dervišbegović, M. (2001). *Socijalni rad - Teorija i praksa*. Sarajevo: Studentska štamparija
8. Dodig Hundrić, D., Ricijaš, N. i sarad. (2019). *Mladi educiraju mlade u prevenciji i suzbijanju ovisnosti – Informacije, preporuke i savjeti stručnjaka za provedbu vršnjačke edukacije*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“ Virovitičko-podravske županije
9. Dudić, A. (2019). Izazovi i perspektive socijalnog rada u obrazovanju. DHS- Društvene i humanističke studije - Časopis filozofskog fakulteta u Tuzli, 1 (7), 401-418
10. Đukanović B. (2005). *Djeca i droge: čitanka za završne razrede osnovne škole*. Sarajevo: Sejtarija
11. Ilišin, V. i sarad. (2001). *Djeca i mediji: Uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
12. Kudumija Slijepčević, M., Puharić, Z. i sarad. (2018). *Ovisnosti – Udžbenik za zdravstvene studije*. Bjelovar: Veleučilište u Bjelovaru
13. Lažetić, G. (2011). *Alkoholizam i narkomanija: razumeti i pobediti zavisnost*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje
14. Mandić P. (1986). *Savjetodavni vaspitni rad*. Zavod za udžbenike, Sarajevo

15. Miković M. (2004). *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*. Sarajevo: Magistrat
16. Milosavljević, M. (2000). *Droge - mit, pakao, stvarnost*. Sarajevo: Udruženje građana „Obrazovanje gradi BiH“
17. Pekić, S., Smailbegović, T. (2006). *Priručnik za multidisciplinarni pristup prevenciji zloupotebe psihoaktivnih supstanci*. Sarajevo: Udruženje za prevenciju ovisnosti i smanjenje štete LINK
18. Petrović, S. (2001), *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Partenon
19. Petz, B. (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap
20. Popović-Ćitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005). *Prevencija prestupništva dece i omladine*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije
21. Radetić Lovrić, S. (2011). *Zavisnost od droga mladih – Socijalno-psihološki pristup i istraživanja*. Laktaši: GrafoMark
22. Robotić, P. (2015). Zamke virtualnog svijeta: zaštita djece i mladih na internetu i prevencija ovisnosti. *Časopis za primijenjene zdravstvene znanosti*, 1(2), 81-96.
23. Sakoman, S. (2002). *Obitelj i prevencija ovisnosti*. Zagreb: SysPrint
24. Sakoman, S. (2001). *Društvo bez droga - Hrvatska nacionalna strategija*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
25. Seabrook, E.M., Kern, M.L. i sarad. (2016). Social Networking Sites, Depression, and Anxiety: A Systematic Review. *JMIR Ment Health*, 3 (4):e50
26. Šerić, N. i sarad. (2019). *Socijalni rad u obrazovanju*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
27. Šalamon, S., Sabljčić, L. i sarad. (2015). *Svijet ovisnosti - Vodič za roditelje*. Zagreb: Nastavni zavod za javno zdravstvo „Dr. Andrija Štampar“, Služba za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti
28. Šućur-Janjetović, V., Gavrilović, A. (2014). *Socijalni rad u vaspitno-obrazovnim ustanovama*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banja Luci
29. Wattles I.(2019) *Intervju kao istraživačka metoda. Teorijsli aspekti: Originalan naučni rad*, Novi Sad
30. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo, „Sl. novine Kantona Sarajevo“ br. 23/2017, 33/2017, 30/2019, 34/2020, 33/2021.

Internet izvori:

1. IFSW (2024) International Federation of Social Workers. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/ifsw_95858-3.pdf>. Pristupljeno 14.6.2024.
2. IRPO (2024) Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja Kantona Sarajevo. <<https://irpo.ba/wp-content/uploads/2024/01/Prijedlog-Pedagoskih-standarda-i-normativa-za-srednje-obrazovanje.pdf>>. Pristupljeno 02.06.2024.
3. KAMPUS (2024) <<https://www.kampus.ba/>> Pristupljeno 28.6.2024.
4. KS (2024) Kanton Sarajevo Propisi. <<https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/PedagoskiStandardiNormativiOsnovniOdgojObrazovanje.pdf>>. Pristupljeno 01.06.2024.
5. MONKS (2024) Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo. <https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/2021-03/analiza_potreba_i_problema_mladih_2016._godina_0.pdf> Pristupljeno 18.6.2024.
6. MSBiH (2024) Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine. <<http://www.msb.gov.ba/PDF/hrvStrategija%20droge%20BiH%202018-2023.pdf>>. Pristupljeno 31.05.2024.
7. MUPKS (2024) Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo. <<https://mup.ks.gov.ba/sites/mup.ks.gov.ba/files/2023-12/Strategijaiakcioniplan2024-2028.pdf>>. Pristupljeno 30.05.2024.
8. VRH (2024) Vlada Republike Hrvatske. Ured za suzbijanje zlouporabe droga. <<https://drogeiovisnosti.gov.hr/djelokrug/ovisnosti-i-vezane-teme/droge-i-ovisnost/osnovnipojmovi/simptomi/997>>. Pristupljeno 24.04.2024.

PRILOZI

Popis tabela

- Tabela 1: Demografski podaci o uzorku ispitanika

Popis grafikona

- Grafikon 1: Broj djece koja pohađaju školu
- Grafikon 2: Upoznatost sa pojmom ovisnost o PAS
- Grafikon 3: Upoznatost sa korištenjem PAS djece
- Grafikon 4: Upoznatost sa programima prevencije o PAS u školi
- Grafikon 5: Učešće u programima prevencije ovisnosti kod djece i mladih
- Grafikon 6: Ocjena kvaliteta programa prevencije ovisnosti kod djece i mladih
- Grafikon 7: Stepen zadovoljstva programima prevencija ovisnosti kod djece i mladih
- Grafikon 8: Informisanost o aktivnostima o prevenciji ovisnosti kod djece i mladih
- Grafikon 9: Stav roditelja o uključenosti u programe prevencije ovisnosti djece i mladih u školskom okruženju
- Grafikon 10: Stav roditelja o angažmanu socijalnih radnika u školama
- Grafikon 11: Informisanost o ulozi socijalnih radnika u školi
- Grafikon 12: Komunikacija ili saradnja sa socijalnim radnikom u školi
- Grafikon 13: Način na koji su roditelji upoznali socijalne radnike u školi
- Grafikon 14: Ocjena komunikacije na relaciji roditelji-školski socijalni radnici

Pitanja za polustrukturirani intervju

1. Koja je uloga socijalnih radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih školskog uzrasta?
2. Da li je posao socijalnog radnika prepoznat u školama u preventivnom djelovanju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama djece i mladih?
3. Da li socijalni radnici mogu uticati na prevenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih i kako?
4. Koji se programi i strategije koriste kako bi se preventivno djelovalo na problem ovisnosti djece i mladih kako bi se podizala svijest o posljedicama konzumiranja psihoaktivnih supstanci i da li se ukazuje na riziko i zaštitne faktore kroz te programe?
5. Da li socijalni radnik može pružiti adekvatnu pomoć učenicima?
6. Da li socijalni radnik u školi primjenom metoda socijalnog rada može doprinijeti smanjenju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama?
7. Da li kvalitetna primjena savjetodavnog rada socijalnog radnika smanjuje incidenciju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih i potiče zdrave obrasce ponašanja?

Anketni upitnik za roditelje

Poštovani/e,

pred Vama se nalazi anketni upitnik koji se sprovodi u svrhu izrade magistarskog rada pod naslovom "Savjetodavni rad socijalnog radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih". Isti je odobren na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Molim Vas da na pitanja odgovarate iskreno, kako bi rezultati istraživanja bili vjerodostojni. Anketu ispunjavate potpuno anonimno.

Srdačno Vam zahvaljujem na sudjelovanju i izdvojenom vremenu.

Edina Karić, studentica na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

I SOCIODEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE

Spol

- Muško
- Žensko
- Ne želim odgovoriti

Godine

- 20-30
- 31-40
- 41-50
- 51-60
- 61 i više
- Ne želim odgovoriti

Nivo obrazovanja

- Osnovna škola
- Srednja škola
- Viša škola
- Fakultet
- Postdiplomske studije
- Doktorski studij
- Ne želim odgovoriti

II STAV RODITELJA O PROGRAMIMA PREVENCIJE OVISNOSTI O PSIHOAKTIVNIM SUPSTANCAMA KOD DJECE I MLADIH

Da li imate djecu koji pohađaju osnovnu ili srednju školu?

- Da
- Ne
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje „Da“ koliko djece imate koji pohađaju osnovnu školu?

- 1
- 2
- 3
- Više od 3
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Da li ste upoznati o tome šta znači ovisnost o psihoaktivnim supstancama?

- Da
- Ne
- Djelimično
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Da li je Vaše dijete bilo u situaciji da proba ili koristi određenu vrstu psihoaktivne supstance?

- Da
- Ne
- Možda
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje “Da“, da li je škola poduzela nešto povodom tog problema?

- Da
- Ne
- Djelimično
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Da li ste upoznati, da li se programi prevencije ovisnosti o psihoaktivnim supstancama realizuju u školi koju pohađa Vaše dijete?

- Da
- Ne

- Slabo
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Da li ste bili pozvani da učestvujete u radionicama ili programima prevencije ovisnosti kod djece i mladih od strane škole?

- Da
- Ne
- Ne sjećam se
- Ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje „Da“, kako ocjenjujete kvalitet tih programa i radionica?

- Veoma kvalitetni
- Kvalitetni
- Srednje kvalitetni
- Nekvalitetni
- Veoma nekvalitetni
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

Ako jeste učestvovali, koliko ste zadovoljni tim programima?

- Veoma zadovoljni
- Zadovoljni
- Neutralni
- Nezadovoljni
- Veoma nezadovoljni
- Nisam učestvovao/la
- Ne želim odgovoriti

Koliko često biste željeli da Vas škola informira o aktivnostima vezanim za prevenciju ovisnosti kod djece i mladih?

- Mjesečno
- Kvartalno
- Polugodišnje
- Godišnje
- Ne smatram to potrebnim
- Ne želim odgovoriti

Da li smatrate da su roditelji dovoljno uključeni u programe prevencije koje organizira škola?

- Da
- Ne
- Nisam siguran/sigurna
- Ne želim odgovoriti

Da li biste željeli više prilika da se uključite u radionice ili sastanke vezane za prevenciju ovisnosti kod djece i mladih?

- Da
- Ne
- Možda

III STAV RODITELJA O ANGAŽMANU SOCIJALNIH RADNIKA U ŠKOLI

Da li je u školi koju pohađa Vaše dijete angažovan socijalni radnik?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

Da li smatrate da je potreban angažman socijalnih radnika u osnovnom i srednjem obrazovanju?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

Da li ste informisani o ulozi socijalnog radnika u školama?

- Da
- Ne
- Slabo
- Ne želim odgovoriti

Da li ste ostvarili komunikaciju ili saradnju sa školskim socijalnim radnikom u školi koju pohađa Vaše dijete?

- Da
- Ne
- Djelimično
- Ne želim odgovoriti na ovo poitanje

Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje “Da“, kako ste se upoznali sa radom socijalnog radnika?

- Kroz roditeljske sastanke
- Preko djeteta
- Kroz informativne letke ili brošure
- Drugo

Ako ste sarađivali, kako biste ocijenili komunikaciju između socijalnog radnika i roditelja?

- Veoma dobra
- Dobra
- Zadovoljavajuća
- Loša
- Veoma loša
- Nisam komunicirao/la sa socijalnim radnikom

Koje biste prijedloge dali za poboljšanje programa prevencije ovisnosti u školi?

(Molimo Vas da napišete)-----

Naziv odsjeka i/ili katedre: Socijalni rad

Predmet: MAGISTARSKI RAD

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ime i prezime: Edina Karić

Naslov rada: „Savjetodavni rad socijalnog radnika u prevenciji ovisnosti o psihoaktivnim supstancama kod djece i mladih“

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 56

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis